

กระบวนการสร้างเสริมการบริหารจัดการ ธนาคารข้าว และการลดต้นทุนในการผลิตข้าว กรณีศึกษา: บ้านหินปูน ตำบลเขว้าใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

นวลละออง อรรถรังสรรค์

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาสภาพบริบทชุมชน/สถานการณ์ ปัญหา และผลกระทบที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านหินปูน 2) เพื่อศึกษาความเป็นมา และระบบการบริหารจัดการธนาคารข้าวของชุมชนบ้านหินปูน และ 3) เพื่อศึกษากระบวนการลดต้นทุนในการผลิตข้าวที่เหมาะสมของชุมชนบ้านหินปูน โดยแบ่งวิธีการดำเนินการวิจัยออกเป็น 3 ระยะ คือ ระยะที่ 1 ช่วงเตรียมการการพัฒนาศักยภาพทีมวิจัยชุมชนและศึกษาข้อมูล ระยะที่ 2 ช่วงปฏิบัติการ และระยะที่ 3 สรุปและประเมินโครงการฯ โดยใช้เครื่องมือเป็นแบบสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มที่ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ชาวบ้าน นักวิชาการ นักศึกษาและชุมชนบ้านหินปูน โดยมีบ้านหินปูน ตำบลเขว้าใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เป็นพื้นที่วิจัย

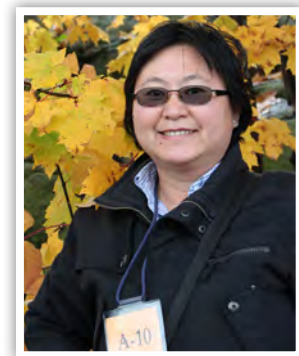
ผลการวิจัย พบว่า ชุมชนมีกระบวนการตัดสินใจด้วยตนเอง เมื่อมีทีมนักวิจัยหรือวิทยากรที่มาจากห้องความรู้หรือให้คำแนะนำ ทีมวิจัยชาวบ้านสามารถนำไปพัฒนาต่อยอดได้ด้วยตนเอง ในแง่ของการมีส่วนร่วม มีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมชาวบ้านไม่ค่อยกล้านำเสนอความคิดเห็น แต่ปัจจุบันนี้ ชาวบ้านประมาณร้อยละ 70 เปอร์เซนต์เข้ามามีส่วนร่วมและสามารถเสนอความคิดเห็นมากขึ้น ทำให้เห็นพัฒนาการด้านความคิดของสมาชิกกลุ่ม

ในส่วนของการดำเนินการธนาคารข้าว คณะกรรมการธนาคารฯ และชาวบ้านได้ร่วมมือกันในการแก้ไข เช่น ปัญหาคุณภาพข้าวที่สมาชิกเอามาแล้วนำกลับมาคั้น แต่คุณภาพของข้าวที่คั้นไม่เหมาะที่จะใช้ทำพันธุ์ ทางกลุ่มได้แก้ไขโดยการขายข้าวเก็บเป็นเงินเพื่อนำไปซื้อเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพมาให้สมาชิกเอม และทำการทดลองเพาะปลูกข้าวพันธุ์เพื่อให้ได้เมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพ ซึ่งจะช่วยให้ข้าวที่ใช้คืนธนาคารฯ กลับมาเป็นข้าวที่มีคุณภาพ

กลุ่มมีการทำกิจกรรมต่างๆ ในโครงการช่วยลดต้นทุนการปลูกข้าว เช่น การเรียนรู้การทำบัญชี การเรียนรู้เรื่องต้นทุน การทำปุ๋ยชีวภาพ และการเรียนรู้การเพาะเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ถูกต้อง ช่วยให้ความรู้ชาวบ้านมีรายจ่ายลดลง มีรายได้เพิ่มขึ้น ส่งผลให้สภาพความเป็นอยู่ดีขึ้น สามารถพึ่งพาตนเองได้ และสามารถอยู่ได้อย่างยั่งยืนในอนาคต

คำสำคัญ : กระบวนการสร้างเสริมการบริหารจัดการธนาคารข้าว การลดต้นทุนในการผลิตข้าว ชุมชนบ้านหินปูน

สาขาวิชา การจัดการ

นวลละออง อรรถรังสรรค์

หัวหน้าคณะวิจัย

คณะการบัญชีและการจัดการ

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

อีเมล : nuanlaong.a@acc.msu.ac.th

Supporting management process of rice bank and cost cutback in rice production: Case Study of Banhinpoon, Khaowyai Sub-district, Kantarawichai District, Maha Sarakham Province

Nuanlaong Attharangsun

Field : Management

Abstract

This research was a Participatory Action Research that aimed 1) to study the context of community, problematic situation and the effect on Banhinpoon community, 2) to study the background and managing system of rice bank of Banhinpoon community and 3) to study the appropriate cost cutback process of rice production of Banhinpoon community. The research methodology was divided into 3 phase. The first phase was a preparation; reinforce the effectiveness of research team and data collection. The second phase was action-taking. The third phase was the conclusion and evaluation of the project. Research tools were interview and colloquy with village headman, assistant village headman, member of sub-district administration organization, academician, student and villagers. The area of the study was Banhinpoon, Khaowyai Sub-district, Kantarawichai District, Maha Sarakham Province.

The research result showed that community villagers can initiate and promote their thinking process after getting the suggestion from the research team and lecturer. The participation of villagers have changed quantitatively and qualitatively that almost 70% of the villagers participated in the project and dared to share idea in group discussion. The committee of the rice bank and villagers have cooperated in solving the rice bank problems. For example, when the member returned the low quality rice that is not suitable for using as seed, the rice bank committee sold them and used the money for buying qualified seed for loan. Trail planting farm is done for getting high quality seeds that will be brought back to the rice bank for loan. Other activities done under the project such as, learning how to do bookkeeping, managing capital, making biofertilizer and properly growing rice could reduce cost and add more income. Consequently, villagers gain better living condition, become self-dependent and live with sustainability.

Keywords : Supporting management process of Rice Bank, Reducing rice production cost, Banhinpoon community

Nuanlaong Attharangsun

Head of research team

Mahasarakham Business School

Mahasarakham University

Email: nuanlaong.a@acc.msu.ac.th

บทนำ

“ธนาคารข้าว เป็นแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อที่จะแก้ไขปัญหาเกษตรกร ซึ่งธนาคารข้าว เป็นการให้สวัสดิการสังคม โดยเป็นการกระจายรายได้ที่ทุกฝ่ายได้รับประโยชน์ เกษตรกรมีแหล่งข้าวกลางของหมู่บ้านที่สามารถกู้ยืมไปบริโภคหรือทำพันธุ์ โดยเสียดอกเบี้ยในอัตราต่ำกว่าอัตราที่ต้องเสียให้แก่พ่อค้าคนกลาง ซึ่งจะช่วยบรรเทาความเดือดร้อนจากการอดอยาก ขาดแคลน อีกทั้งยังช่วยยกระดับฐานะความเป็นอยู่และระดับรายได้ของเกษตรกร นับว่าเป็นการแก้ปัญหาทางหนึ่งให้แก่เกษตรกร” (โครงการธนาคารข้าว, 2558)

สภาพภูมิศาสตร์ของชุมชนบ้านหินปูน ตำบลเขวใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของอำเภอกันทรวิชัย มีพื้นที่ทั้งหมด 366 ไร่ เป็นที่อยู่อาศัยประมาณ 30 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้านต่างๆ ดังนี้ ทิศเหนือติดกับบ้านบึงเปา ทิศตะวันออกติดกับบ้านชีเหล็ก ทิศใต้และทิศตะวันตกติดกับแม่น้ำชี บ้านหินปูนมักจะประสบปัญหาภัยพิบัติน้ำท่วม ซึ่งในอดีต จะพบว่า ชุมชนได้รับผลกระทบจากภัยน้ำท่วม จากการเก็บข้อมูลตั้งแต่ปีพ.ศ. 2523 2545 2551 และ 2554 ซึ่งเป็นปีที่มีน้ำท่วมหนักที่สุด จนพื้นที่ทั้งหมดถูกน้ำท่วมส่งผลให้ข้าวที่เพาะปลูกใกล้เก็บเกี่ยวล้มตายทั้งหมดจากน้ำท่วม ทำให้ชาวบ้านต้องสูญเสียรายได้จากการลงทุนเพาะปลูกข้าวกว่า 207 ตัน คิดเป็นมูลค่ากว่า 3,105,000 บาท ส่งผลให้ชาวบ้านไม่มีข้าวสำหรับการบริโภคในครัวเรือน นอกจากนี้ยังเป็นปัญหาเรื้อรัง เพราะเมื่อน้ำลดระดับไปแล้ว เมื่อถึงฤดูการเพาะปลูกข้าวนาปรัง ชาวบ้านต้องซื้อเมล็ดพันธุ์ข้าวเพื่อการเพาะปลูกกว่า 9,700 กิโลกรัม ใช้เงินลงทุนกว่า 242,500 บาท (สำราญ ศรีทรัพย์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 10 มกราคม 2556) และถึงแม้ว่าชาวบ้านจะสามารถปลูกข้าวนาปรังได้ แต่เงินที่ได้จากการขายข้าวนาปรังต้องเก็บไปเพื่อการลงทุนซื้อเมล็ดพันธุ์ข้าวสำหรับนาปีต่อไป ส่งผลให้ต้นทุนในการผลิตข้าวสูง บางครอบครัวต้องมีการกู้ยืมเงินกองทุนเพื่อมาใช้จ่าย และต้องเสียดอกเบี้ย ถือว่าเป็นต้นทุนที่สูงขึ้นในการทำอาชีพเกษตรกร และเมื่อปีพ.ศ. 2554 ที่ผ่านมา ชุมชนบ้านหินปูนได้ประสบภัยน้ำท่วมรุนแรงทำให้ขาดแคลนข้าวสำหรับบริโภค และขาดเมล็ดพันธุ์ข้าวสำหรับเพาะปลูกนาปรังในฤดูผลิต 54/55 (มกราคม – เมษายน 2555)

ในช่วงต้นปีพ.ศ. 2555 ชาวบ้านหมู่บ้านหินปูนได้ประชุมเพื่อหาวิธีการแก้ไขปัญหา โดยได้มีข้อเสนอในที่ประชุมว่าให้นำปลาร้าที่ทำมาจากการจับปลาน้ำท่วมไปแลกข้าว และในวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2555 ชาวบ้านได้รวมกลุ่มกันนำปลาร้าไปแลกข้าวที่ชุมชนวังแสง โดยรวบรวมปลาร้าจำนวนประมาณ 900 กิโลกรัม แลกเปลี่ยนข้าวเพื่อการบริโภคได้ประมาณ 2.2 ตัน นอกจากนี้

ชุมชนต้องการที่จะมีศูนย์กลางของหมู่บ้านในการยืม-คืนข้าว แลกสมาชิกที่เดือดร้อน ประกอบกับในช่วงเดือนมีนาคม 2555 ทางมหาวิทยาลัยมหาสารคามได้มีนโยบายหนึ่งหลักสูตรหนึ่งชุมชน เพื่อให้บริการวิชาการแก่ชุมชนรอบพื้นที่มหาวิทยาลัย ทิมวิชาการจากคณะกรรมการบัญชีและการจัดการ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม จึงได้มีโอกาสเข้ามาให้บริการในพื้นที่บ้านหินปูน และผลจากการประชุมปรึกษาหารือร่วมกันได้ข้อสรุปว่า ชุมชนบ้านหินปูนและทิมวิชาการจากคณะบัญชีและการจัดการจะร่วมกันดำเนินโครงการธนาคารข้าวชุมชนขึ้น มีการวางระบบการดำเนินการธนาคารข้าว จัดหาข้าวสำหรับการบริโภคในครัวเรือน และสำหรับเป็นเมล็ดพันธุ์ โดยได้ดำเนินงานจัดตั้งคณะกรรมการธนาคารข้าวด้วยวิธีการทำประชาคมในหมู่บ้านเพื่อสรรหาประธานโครงการฯ ในเดือนเมษายน 2555

ข้าวที่ชาวบ้านได้จากการนำปลาร้าไปแลกข้าว มีจำนวนประมาณ 2.2 ตัน รวมกับข้าวที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ซึ่งเป็นเครือข่ายความร่วมมือกับชุมชนบ้านหินปูนได้นำเมล็ดพันธุ์ข้าวมามอบให้ชาวบ้าน เพื่อช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนที่ประสบปัญหาน้ำท่วม จำนวน 2 ตัน รวมข้าวทั้งหมดจำนวนประมาณ 4.2 ตัน ชาวบ้านได้ร่วมใจกันนำข้าวดังกล่าวมาเป็นทุนตั้งต้นธนาคารข้าวของชุมชน ในการดำเนินการธนาคารข้าวชุมชน ทางโครงการฯ ได้นำหลักการจัดการทางการเงินมาประยุกต์ใช้กับธนาคารข้าว โดยแบ่งออกเป็นการยืม-คืนข้าว สำหรับการบริโภค เมล็ดพันธุ์ข้าวสำหรับการเพาะปลูก และการฝากข้าวกับธนาคาร โดยมีอัตราดอกเบี้ย คือ ข้าวสำหรับการบริโภค ยืม 1 ส่วน คืน 2 ส่วน ข้าวสำหรับการเพาะปลูก ยืม 1 ส่วน คืน 3 ส่วน และข้าวฝาก 1 ส่วน ได้ดอกเบี้ย 1 ส่วน อย่างไรก็ตาม ในการดำเนินการให้ยืมข้าวแก่สมาชิกธนาคารฯ ประสบปัญหาหนึ่ง คือ คุณภาพเมล็ดพันธุ์ที่คืนกลับมา มีคุณภาพไม่เท่าเทียมกัน ดังนั้น ในเบื้องต้น คณะกรรมการธนาคารฯ จึงใช้วิธีการขายเมล็ดพันธุ์ข้าว และเก็บเป็นเงินสดแทน หากมีสมาชิกมายืมเมล็ดพันธุ์ ทางคณะกรรมการธนาคารฯ จะนำเงินไปซื้อเมล็ดพันธุ์ที่คุณภาพดีให้แก่สมาชิกเพื่อนำไปเพาะปลูกและนำข้าวที่เพาะปลูกได้มาคืนธนาคารฯ

ในปีพ.ศ. 2556 ได้มีโครงการวิจัยที่เป็นความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยมหาสารคาม และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.ทองถิ่น) ได้ให้ทุนกับโครงการบริการวิชาการเพื่อยกระดับงานบริการวิชาการขึ้นสู่งานวิจัยชุมชน ทิมวิจัยวิชาการจึงร่วมกับทางไหนด สกว.มหาสารคามลงพื้นที่บ้านหินปูน ทำการวิเคราะห์ปัญหาเพื่อนำไปสู่การวิจัยช่วยเหลือชุมชน ผลการสำรวจเบื้องต้นพบว่า ปัญหาของชุมชนประกอบด้วยหลายปัญหา เช่น ปัญหาน้ำท่วม ปัญหาการบริหารธนาคารข้าว แต่ปัญหาที่เป็นโจทย์ใหญ่ที่ชาวบ้านยังต้องเผชิญ

อยู่ทุกปี คือ เรื่องของต้นทุนในการเพาะปลูกข้าว ดังข้อมูลจากการสัมภาษณ์นายสำราญ ศรีทรัพย์ ประธานธนาคารข้าวบ้านหินปูน ที่ได้อธิบายถึงต้นทุนในการปลูกข้าวต่อไร่ว่ามีค่าใช้จ่ายได้แก่ ค่าปรับพื้นที่ 350 บาทต่อไร่ ค่าเมล็ดพันธุ์ข้าวเจ้ามะลิ 1 ถูต่อไร่ 750 บาท ค่าปุ๋ยเคมี 1 กระสอบต่อไร่ 800 บาท ค่ายาฆ่าหอย 1 ไร่ 2 ถู ถูละ 200 บาท รวม 400 บาท ค่ายาฆ่าหญ้า 100 บาทต่อไร่ ค่าน้ำที่ใช้ในการสูบน้ำ (ในช่วงที่น้ำน้อย) 80 บาทต่อไร่ ค่ารถเกี่ยวข้าว 750 บาทต่อไร่ ค่ารถบรรทุกข้าว 500 บาทต่อครั้ง รวมค่าใช้จ่ายประมาณ 3,730 บาท โดยที่ชาวบ้านคิดค่าแรงเฉลี่ยต่อไร่ เป็นจำนวนเงิน 600 บาท รวมต้นทุนต่อไร่อยู่ที่ 4,330 บาทต่อไร่ ทั้งนี้ยังไม่รวมค่าน้ำมันเดินทางไปนา ซึ่งพบว่าเมื่อรวมต้นทุนต่างๆ แล้ว ต้นทุนของชาวบ้านค่อนข้างสูง เมื่อเปรียบเทียบกับผลการวิจัยของ ชามูธวิช แก้วเจริญกุล (2555) นักวิชาการส่งเสริมเกษตรชำนาญการ ศูนย์วิจัยข้าวสุรินทร์ ที่ศึกษาการวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนจากการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ 105 ของเกษตรกรผู้จัดทำแปลงขยายพันธุ์ข้าว ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุรินทร์ ในปีการผลิต 2551/52-2554/55 ผลการวิจัยพบว่า ต้นทุนการผลิตต่อไร่อยู่ที่ 4,077 บาทต่อไร่ ซึ่งมีต้นทุนต่ำกว่าของเกษตรกรบ้านหินปูน ดังนั้น เพื่อให้เกษตรกรมีรายได้ที่เพิ่มขึ้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหาวิธีในการลดต้นทุนให้แก่เกษตรกร เพื่อให้เกษตรกรบ้านหินปูนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

จากการวิเคราะห์ปัญหาร่วมกันของทีมนักวิชาการ ชาวบ้านหินปูน และเจ้าหน้าที่โหนด สกว. มหาสารคาม จึงออกมาเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาหลายด้านๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งปัญหาของธนาคารข้าวของชุมชน และปัญหาสมาชิกในชุมชน ซึ่งแนวทางที่จะแก้ปัญหาที่มีข้อสันนิษฐานว่า หากชุมชนมีวิธีการปลูกข้าวที่มีประสิทธิภาพ นอกจากจะมีข้าวที่มีคุณภาพคืนให้ธนาคารข้าวแล้ว ชุมชนยังจะสามารถลดต้นทุนการเพาะปลูกได้ ซึ่งจะช่วยให้ชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้น

จากการสำรวจและวิเคราะห์สภาพการณ์ของปัญหาในเบื้องต้น ดังนั้น โครงการวิจัยนี้จึงได้ตั้งเป้าหมายที่จะศึกษากระบวนการสร้างเสริมการบริหารจัดการธนาคารข้าวและการลดต้นทุนในการผลิตข้าว กรณีศึกษา: บ้านหินปูน ตำบลเขว้าใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม นอกจากนี้ ยังมุ่งสร้างให้เกิดกิจกรรมอื่นที่มีคุณค่าต่อชุมชน อันได้แก่ การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้คนในชุมชน สร้างการมีส่วนร่วม การก่อให้เกิดภาวะผู้นำของหัวหน้าชุมชน และความร่วมมือจากสมาชิกของชุมชน ตลอดจนผลประโยชน์ที่ได้จากการดำเนินโครงการจะนำไปสู่การประสานความร่วมมือระหว่างชุมชนต่างๆ เกิดเป็นเครือข่ายชุมชนที่จะร่วมมือกันพัฒนาท้องถิ่นที่สร้างความมั่นคงให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาสภาพบริบทชุมชน สถานการณ์ ปัญหา และผลกระทบที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านหินปูน
- 2) เพื่อศึกษาความรู้และรูปแบบการผลิตข้าว (ข้าวนาปี และข้าวนาปรัง) ที่เหมาะสมกับชุมชนบ้านหินปูน
- 3) เพื่อศึกษารูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการบริหารจัดการธนาคารข้าวที่เหมาะสมกับชุมชนบ้านหินปูน
- 4) เพื่อศึกษาปัจจัย เงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับศักยภาพของชุมชนบ้านหินปูน กระบวนการสร้างเสริมการบริหารจัดการธนาคารข้าวเพื่อการลดต้นทุนในการผลิตข้าวที่เหมาะสมของชุมชนบ้านหินปูน

แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย

การบริหารจัดการ ในการดำเนินงานหรือการปฏิบัติงานใดๆ ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับคน สิ่งของ และหน่วยงาน โดยครอบคลุมเรื่องต่างๆ เช่น (1) การบริหารนโยบาย (Policy) (2) การบริหารอำนาจหน้าที่ (Authority) (3) การบริหารคุณธรรม (Morality) (4) การบริหารที่เกี่ยวข้องกับสังคม (Society) (5) การวางแผน (Planning) (6) การจัดองค์การ (Organizing) (7) การบริหารทรัพยากรมนุษย์ (Staffing) (8) การอำนวยการ (Directing) (9) การประสานงาน (Coordinating) (10) การรายงาน (Reporting) และ (11) งบประมาณ (Budgeting) ซึ่งเป็นการนำ “กระบวนการบริหาร” หรือ “ปัจจัยที่มีส่วนสำคัญต่อการบริหาร” ที่เรียกว่า แฟมส์-โพสคอร์บ (PAMS-POSDCoRB) (วิช วิรัชนิภาวรรณ, ม.ป.ป.) แต่ละตัวมาเป็นแนวทางในการใช้การบริหารจัดการธนาคารข้าวที่เหมาะสมของชุมชนบ้านหินปูน เช่น การวางแผนโครงสร้างตำแหน่งงานในองค์กรเพื่อกำหนดในเรื่องของสายการบังคับบัญชา การกระจายอำนาจหน้าที่ในการบริหารจัดการ อีกทั้งการประสานความร่วมมือกันของทุกแผนกงาน เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการดำเนินงาน ซึ่งในการนำหลักบริหารจัดการมาใช้จะสอดคล้องอยู่กับการเรียนรู้ร่วมกัน และการมีส่วนร่วมของทุกคนในชุมชน รวมทั้งสามารถประยุกต์ความรู้ที่ได้ นำไปถ่ายทอดแก่นิสิตของคณะการบัญชีและการจัดการ

นอกจากนี้ ในการสร้างเสริมการดำเนินงานธนาคารข้าวของชุมชนบ้านหินปูน ได้นำหลักการบริหารจัดการมาใช้ในการจัดเวทีประชาคมที่ศาลากลางบ้าน สมาชิกที่มาร่วมประชุมได้ร่วมกันออกแบบโครงสร้างการบริหารธนาคาร มีการเลือกคณะกรรมการบริหาร ซึ่งประกอบด้วย ประธานกรรมการ รองประธานกรรมการ เลขานุการ เหรัญญิก และกรรมการ มีการวางแผนการดำเนินงาน โดยกำหนดระเบียบข้อบังคับของธนาคารฯ กำหนดสิทธิการเป็นสมาชิกของธนาคารฯ การวางระบบการยืม-คืนข้าวของธนาคารฯ มีการจัดทำบัญชีกลางของธนาคารฯ และสมุด

บัญชีของสมาชิกโดยกำหนดครัวเรือนละ 1 เล่ม การกำหนดดอกเบี๋ยในการยืม-คืนข้าว

การดำเนินการธนาคารข้าวชุมชนได้ดำเนินการให้สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวคือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง และความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำ (เศรษฐกิจพอเพียง, ม.ป.ป.) โดยการจัดตั้งธนาคารข้าวของชุมชนดำเนินการบนพื้นฐานการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในชุมชน ซึ่งเป็นลักษณะวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย และยิ่งเมื่อประสบปัญหาทุกภัย จะพบว่าทุกคนพร้อมจะช่วยเหลือกันและกัน เช่น เมื่อธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ได้ให้เมล็ดพันธุ์ข้าวแก่ผู้ประสบภัยในชุมชน รวมถึงการที่ชาวบ้านนำปลาไปแลกข้าวที่นำมาใช้บริโภค ซึ่งข้าวที่ได้มา สมาชิกของชุมชนร่วมใจกันยกให้ธนาคารฯ เป็นทุนตั้งต้น มีการกู้ยืมข้าวดังกล่าวได้โดยสมาชิกภายในชุมชนเพื่อใช้ในการบริโภคและการเพาะปลูก ลดการกู้ยืมเงินที่มีดอกเบี้ยสูง และเมื่อสมาชิกเก็บเกี่ยวข้าวได้ก็นำข้าวมาคืนธนาคารฯ ทำให้ธนาคารข้าวชุมชนมีข้าวหมุนเวียนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะช่วยบรรเทาความเดือดร้อนให้กับสมาชิกในชุมชนได้

ดังนั้น ในการน้อมนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการดำเนินงาน โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ทุกคนมีความพอประมาณ มีเหตุผล มีการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนเกิดองค์ความรู้ เกิดความรอบคอบ และคุณธรรม ในการดำเนินการของธนาคารข้าวชุมชนบ้านหินปูน และในการดำเนินกิจกรรมยังมุ่งเน้นที่การมีส่วนร่วมเรียนรู้ของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง อันประกอบด้วย สมาชิกชุมชนบ้านหินปูน นิสิตสาขาวิชาการจัดการ และอาจารย์ โดยได้รับองค์ความรู้ต่างๆ จากวิทยากรที่จะนำมาขับเคลื่อนชุมชนให้มีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ประกอบด้วย ทีมวิจัยวิชาการจากคณะการบัญชีและการจัดการ รวม 5 คน ทีมวิจัยชุมชนประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลเขาใหญ่ เจ้าหน้าที่อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน และชาวบ้านบ้านหินปูน รวม 18 คน และนิสิตที่ลงพื้นที่ช่วยในการเก็บข้อมูล เรียนรู้ ร่วมกิจกรรมต่างๆ เครื่องมือการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และนำเสนองานวิจัยแบบวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive analysis) ซึ่งมีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย แบ่งออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 ช่วงเตรียมการ การพัฒนาศักยภาพทีมวิจัยชุมชนและศึกษาข้อมูล

ระยะที่ 2 ช่วงปฏิบัติการ

ระยะที่ 3 สรุปและประเมินโครงการ

มีรายละเอียดการดำเนินการดังต่อไปนี้

ระยะที่ 1 ช่วงเตรียมการ การพัฒนาศักยภาพทีมวิจัยและศึกษาข้อมูล

1. ประชุมเตรียมความพร้อมและสร้างความเข้าใจต่อวัตถุประสงค์โครงการฯ กำหนดบทบาทหน้าที่ของนักวิจัย และรายละเอียดในการดำเนินงาน

2. ประชุมทีมวิจัยเพื่อชี้แจงโครงการฯ กับชุมชนวางแผนการศึกษา และดำเนินการ

3. เข้าร่วมอบรมพัฒนาศักยภาพช่วงต้นน้ำร่วมกับโหนด

4. จัดอบรมเทคนิค เครื่องมือการวิจัยให้แก่ทีมวิจัยในพื้นที่

5. เก็บข้อมูล ทีมวิจัยวิชาการได้ให้นิสิตลงพื้นที่เก็บข้อมูล โดยมีทีมวิจัยชุมชนช่วยนิสิตดำเนินการรวบรวมเก็บข้อมูลต่างๆ ภายในชุมชน ดังนี้

- สภาพพื้นที่ สภาพการณ์ ปัญหา และผลกระทบที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านหินปูน

- ความรู้และรูปแบบการผลิตข้าว (ข้าวนาปี และข้าวนาปรัง) ที่เหมาะสมกับชุมชนบ้านหินปูน

- รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการบริหารจัดการธนาคารข้าวที่เหมาะสมกับชุมชนบ้านหินปูน

- ปัจจัย เงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับศักยภาพของชุมชนบ้านหินปูน

6. จัดเวทีวิเคราะห์ข้อมูล 1 ครั้ง โดยมีผู้เข้าร่วมประกอบด้วย ทีมวิจัยวิชาการ ทีมเจ้าหน้าที่สกว. มหาสารคาม ทีมวิจัยชุมชน และชาวบ้านบ้านหินปูน

7. นำเสนอข้อมูลสู่ชุมชน

8. สรุปบทเรียนกลางน้ำ (ครึ่งทาง)

- จัดสรุปบทเรียนในพื้นที่ (ร่วมกับทีมวิจัย)

- จัดสรุปบทเรียนร่วมกับโหนด

9. จัดทำรายงานความก้าวหน้าและรายงานการเงินงวดที่ 1 นำส่งให้กับ สกว. และมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ระยะที่ 2 ช่วงปฏิบัติการ

1. ทีมวิจัยวิชาการร่วมกับทีมวิจัยชุมชนจัดการประชุมเพื่อวางแผนการปฏิบัติการตามโครงการวิจัย

2. ทีมวิจัยวิชาการร่วมกับทีมวิจัยชุมชนร่วมปฏิบัติการเพื่อกระบวนการสร้างเสริมการบริหารจัดการธนาคารข้าวชุมชนบ้านหินปูน จำนวน 5 ครั้ง

3. ทีมวิจัยวิชาการร่วมกับทีมวิจัยชุมชนจัดการประชุมการติดตามและประเมินผลการปฏิบัติการ จำนวน 5 ครั้ง (เดือนละ 1 ครั้ง)

4. ทีมวิจัยวิชาการร่วมกับทีมวิจัยชุมชนเข้าร่วมเวทีพัฒนาศักยภาพร่วมกับไหนดย และเครือข่ายงานวิจัยท้องถิ่น

5. ทีมวิจัยวิชาการ นิสิต ร่วมกับทีมวิจัยชุมชน จัดการเรียนรู้ตามกระบวนการบูรณาการวิจัยสู่การเรียนการสอน

ระยะที่ 3 สรุปผลและนำเสนอผลงานวิจัย

1. สรุปบทเรียนปลายทางน้ำและถอดบทเรียน

● สรุปบทเรียนในพื้นที่ 1 ครั้ง ร่วมกับทีมวิจัยและประเมินผลร่วมกับชุมชน

● ถอดบทเรียนร่วมกับไหนดย

2. เวทีนำเสนอผลงานวิจัยสู่สาธารณะใน 2 ระดับ

● นำเสนอผลงานวิจัยในระดับชุมชน 1 ครั้ง

● นำเสนอผลงานวิจัยร่วมกับไหนดย/ร่วมกับมหาวิทยาลัยมหาสารคาม 1 ครั้ง

3. สังเคราะห์ความรู้การบูรณาการสู่การเรียนการสอนร่วมกับไหนดย

4. เขียนรายงานการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย 1 ชิ้น และบทความเพื่อนำเสนอผลงานวิจัย 1 บทความ

5. จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์และรายงานการเงิน นำส่ง สกว. และมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ผลการศึกษา

1. บริบทชุมชน

2. การบริหารธนาคารข้าวชุมชน

3. การลดต้นทุนในการผลิตข้าวของชุมชน

4. ปฏิบัติการเพื่อแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมในการลดต้นทุนการผลิตของชุมชน

5. บทสรุปการศึกษา

1) บริบทชุมชน

ประวัติและความเป็นมาของหมู่บ้านพบว่า บรรพบุรุษของตระกูล คือ ตระกูลผิวพรรณและตระกูลคงไชย ได้อพยพมาจากอำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร และอำเภอนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด มาตั้งถิ่นฐานบริเวณริมฝั่งแม่น้ำชี ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ โดยตั้งชื่อชุมชน “บ้านชีเหล็ก” ต่อมาในปี พ.ศ. 2540 ได้มีการแยกหมู่บ้านออกมาเป็น “บ้านหินปูน” ที่มาของชื่อหมู่บ้านสืบเนื่องมาจากสภาพบริเวณที่ตั้งชุมชนติดกับฝั่งแม่น้ำชีมีหินปูน ซึ่งคนเฒ่าคนแก่มักจะนำเอาหินปูนบริเวณนี้มาเผาเป็นปูนเพื่อนำไปกินกับหมาก และนำไปทาสิ่ววัด โบสถ์ ศาลาการเปรียญ จึงทำให้บริเวณแห่งนี้เป็นช่อง เรียกว่า “ชุมปูน” ต่อมาชาวบ้านเรียกติดปากเป็น “หินปูน” มาถึงปัจจุบัน ในอดีตผู้นำในการแยกหมู่บ้าน คือ นางละออง คำเหลา นายประเสริฐ ผิวพรรณ นางเขียน เป้านาค นางคำซิด ศิริทรัพย์ และกลุ่มสตรีหมู่บ้าน โดยมีผู้ใหญ่บ้านคนแรก คือ นางละออง คำเหลา และ

ได้ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านมาจนถึงปัจจุบัน มีราษฎรอาศัยในหมู่บ้าน จำนวน 29 ครัวเรือน มีประชากร จำนวน 123 คน แยกเป็นชาย จำนวน 60 คน เป็นหญิง จำนวน 63 คน ชาวบ้านหินปูนประกอบอาชีพหลัก คือ ทำนา อาชีพรอง คือ เลี้ยงปลาในกระชัง เลี้ยงสัตว์ รับจ้างทั่วไป โดยทุกครัวเรือนเป็นสมาชิกธนาคารข้าวบ้านหินปูน

สภาพทางภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านหินปูน หมู่ที่ 17 ตำบลเขว้าใหญ่ ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของอำเภอกันทรวิชัย ห่างจากตัวอำเภอรยะทาง 30 กิโลเมตร ห่างจากจังหวัดมหาสารคาม 18 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 366 ไร่ เป็นที่อยู่อาศัยประมาณ 30 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้านต่างๆ ดังนี้ ทิศเหนือติดกับบ้านบึงเบา ทิศตะวันตกติดกับบ้านชีเหล็ก ทิศใต้และทิศตะวันตกติดกับแม่น้ำชี

สภาพภูมิอากาศในพื้นที่นี้ได้รับอิทธิพลลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ และลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ ใน 1 ปี มี 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน อยู่ในช่วงเดือนมีนาคม—เดือนพฤษภาคม ฤดูฝน อยู่ในช่วงเดือนพฤษภาคม—เดือนกันยายน และฤดูหนาว อยู่ในช่วงเดือนตุลาคม—เดือนกุมภาพันธ์

บริเวณที่ตั้งบ้านเรือนของหมู่บ้านหินปูน มีลักษณะการตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มติดลำน้ำชีทางด้านทิศตะวันตก จึงมีความเสี่ยงต่อการถูกน้ำท่วม การตั้งบ้านเรือนมีความหนาแน่นตามฝั่งลำน้ำชี โดยมีถนนผ่านหมู่บ้าน 1 เส้นทาง มีถนนรอบหมู่บ้าน 1 เส้นทาง ความแน่นของบ้านเรือนจะอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ลักษณะของสิ่งปลูกสร้างบ้านจะมีลักษณะบ้านเรือนไม่ยกพื้นสูง และครอบครัวที่ปลูกใหม่จะนิยมสร้างบ้านด้วยคอนกรีตแบบสองชั้นเช่นเดียวกับแบบบ้านในเขตเมือง ซึ่งบ่งบอกถึงฐานะครอบครัวในอีกทางหนึ่ง

ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ไม่มีวัดประจำหมู่บ้าน ชาวบ้านจะไปทำบุญที่วัดท่าสว่างอารมณ์ บ้านหนองโน และวัดบ้านชีเหล็ก ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน อีกทั้งชาวบ้านได้ร่วมกันสืบสานประเพณีวัฒนธรรมมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล คือ ประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ และให้ความสำคัญกับการเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโสในหมู่บ้าน

ทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน มีผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับการนวดแผนไทย คือ นางพิกุล บุ่มสีดา และนางเสนอ เป้านาค มีผู้ที่สืบทอดรักษาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น คือ นายเขียน เป้านาค เป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องการเป็นมรดกทายาทวัด และพิธีกรรมการขึ้นบ้านใหม่ และนายสมบัติ คงไชย มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องหมอลำและพิธีกรรมการขึ้นบ้านใหม่ ในส่วนของงานฝีมือ จะมีนางวัน โพธิ์อินทร์ ที่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องการทำผ้า นายสุภาพ นามขวา มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องช่างไม้ ผู้มีความรู้ในการถนอมอาหาร คือ นางสมจิตร ศรีหอม และนางถ้ำ คงไชย มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องการทำปลาร้า

2) การบริหารธนาคารข้าวชุมชน

การบริหารธนาคารข้าว

ธนาคารข้าวของชุมชนบ้านหินปูน เปิดดำเนินการอย่างเป็นทางการในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2555 โดยเกิดจากความต้องการของชุมชนที่ต้องการศูนย์รวมในการจัดเก็บข้าวในชุมชน ได้มีการสนทนาแลกเปลี่ยนกันระหว่างทีมวิจัยวิชาการและทีมวิจัยชุมชนที่เห็นพ้องต้องกัน จึงได้สรุปร่วมกันในการจัดตั้งธนาคารข้าวชุมชน¹ ผ่านการจัดเวทีประชาคมและได้ข้อสรุปการดำเนินการ มีขั้นตอนดังนี้

2.1 การแต่งตั้งคณะกรรมการธนาคารข้าวชุมชน

ในเวทีประชาคม เดือนเมษายน 2555 ได้มีการระดมความคิดเห็นของทุกคนที่เข้าร่วมประชุม สมาชิกชุมชนได้นำเสนอผู้ที่เหมาะสมเป็นคณะกรรมการธนาคารข้าว โดยพิจารณาจากความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ ความชำนาญการ และ

ความสนใจที่จะดำเนินการเพื่อส่วนกลาง (จิตอาสา) โดยได้รายชื่อประธานกรรมการ และกรรมการของธนาคารข้าวชุมชนบ้านหินปูน จำนวน 15 คน

2.2 การร่างระเบียบธนาคารข้าวชุมชน

เมื่อได้คณะกรรมการธนาคารข้าวบ้านหินปูนแล้ว คณะกรรมการธนาคารข้าวและทีมนักวิจัยวิชาการได้ร่วมกันร่างระเบียบธนาคารข้าวชุมชนขึ้น เพื่อใช้เป็นกฎระเบียบในการปฏิบัติงานของธนาคารข้าวชุมชน โดยระเบียบธนาคารข้าวชุมชนที่ร่างขึ้นมานั้น จะต้องนำไปเสนอในการประชุมของหมู่บ้าน เพื่อระดมความคิดเห็นว่าเหมาะสมแล้วหรือไม่ หรือควรปรับปรุงแก้ไขในประเด็นใด เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ของระเบียบธนาคารข้าวชุมชน ซึ่งจะได้นำไปใช้ปฏิบัติในธนาคารข้าวชุมชน หลังจากที่มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจนกระทั่งได้ข้อสรุปถึงระเบียบธนาคารข้าวชุมชนที่สมาชิกทุกคนของหมู่บ้าน

ภาพที่ 1 วันเปิด “เล่าเข้าบ้านหินปูน” หรือธนาคารข้าวของชุมชนบ้านหินปูน

¹ ชาวบ้านตกลงร่วมกันว่า จะใช้คำว่า “เล่าเข้า” ซึ่งมีความหมายแทนคำว่าธนาคารข้าว

หินปูนเห็นสอดคล้องต้องกัน จึงได้ระเบียบธนาคารบ้านหินปูน ดังนี้

ระเบียบธนาคารข้าวบ้านหินปูน ร่างโดยสมาชิกบ้านหินปูน ตำบลเขว้าใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เพื่อใช้เป็นกฎระเบียบในการปฏิบัติงานของธนาคารข้าวชุมชน โดยมีคณะกรรมการธนาคารข้าว บ้านหินปูน จำนวน 15 คน

ธนาคารข้าวบ้านหินปูนดำเนินการรับฝาก ยืม คืนข้าวให้กับสมาชิกในชุมชน โดยตกลงอัตราการฝาก ยืม คืน และผลประโยชน์ของธนาคารข้าว ดังต่อไปนี้

การยืมพันธุ์ข้าว

ระยะเวลาในการยืม

1. การยืมพันธุ์ข้าวนาปรัง ให้ยืมในช่วงสัปดาห์แรกของเดือนมกราคมของทุกปี

2. การยืมพันธุ์ข้าวนาปี ให้ยืมในช่วงสัปดาห์แรกของเดือนมีนาคมของทุกปี

การคืนพันธุ์ข้าว

การคืนพันธุ์ข้าว แบ่งเป็น

1. การยืมคืนพันธุ์ข้าวนาปรัง ให้คืนในช่วงเดือนมิถุนายนของทุกปี

2. การยืมคืนพันธุ์ข้าวนาปี ให้คืนในช่วงเดือนธันวาคมของทุกปีเท่านั้น

สำหรับสัดส่วนการยืมคืน คือ 1:2 (ยืม 1 กิโลกรัมให้คืนเพิ่มอีก 2 กิโลกรัม เป็น 3 กิโลกรัม) หากสมาชิกไม่สามารถคืนข้าวได้ตามระยะเวลาที่กำหนด ให้ทำการชี้แจงต่อคณะกรรมการธนาคารข้าว

การคืนข้าวนาปรังให้คืนอย่างช้าสุดภายในวันที่ 30 กันยายน และการคืนข้าวนาปีให้คืนอย่างช้าสุดภายในวันที่ 31 มกราคม และสมาชิกที่ผิดระยะเวลาการคืนข้าวให้ดำเนินการคืนข้าวในอัตรา 1:3 (ยืม 1 กิโลกรัมให้คืนเพิ่มอีก 3 กิโลกรัม เป็น 4 กิโลกรัม) ภายในระยะเวลา 6 เดือน หลังจากระยะเวลาที่กำหนดให้คืน และให้ปรับเพิ่มขึ้นเป็น 2 เท่าทุกๆ 6 เดือนที่ผิดสัญญาระยะเวลาการคืนข้าว

หมายเหตุ ในการยืมคืนพันธุ์ข้าวนี้ หากสมาชิกยืมคืนพันธุ์ข้าวนาปี ต้องคืนเป็นข้าวนาปีเท่านั้น และหากสมาชิกยืมคืนพันธุ์ข้าวนาปรัง สามารถคืนเป็นข้าวนาปี หรือคืนเป็นเงินสดโดยเทียบอัตราราคาพันธุ์ข้าว ณ วันที่คืนพันธุ์ข้าว

อัตราการฝากข้าว คืนข้าวสำหรับการบริโภค

สมาชิกธนาคารข้าวบ้านหินปูน ตกลงร่วมฝากข้าวสำหรับการบริโภคไว้กับธนาคาร โดยธนาคาร จะให้อัตราดอกเบี้ย

เพิ่มในรูปแบบของข้าวในอัตรา 10:1 (ฝากข้าว 10 กิโลกรัมให้ดอกเบี้ย 1 กิโลกรัม) ต่อปี โดยจะทำการฝาก และคืนข้าวทุกๆ วันที่ 5 ของเดือน อัตราการยืมคืนข้าวสำหรับการบริโภค 10:2 (ยืมข้าว 10 กิโลกรัม ให้คืน 2 กิโลกรัม)

ให้คณะกรรมการดำเนินการตรวจสอบคุณภาพข้าวที่ยืม-คืน โดยผู้รับผิดชอบตรวจสอบคุณภาพ คือ นายสำราญ ศรีทรัพย์

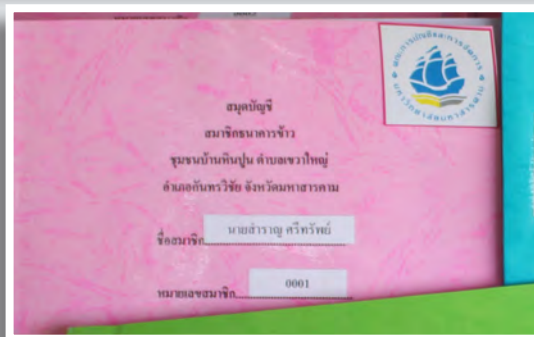
ในเบื้องต้นทางธนาคาร จะใช้การเช่านางข้าวของผู้ใหญ่ละออง คำเหลา สำหรับเก็บข้าวของธนาคาร อัตราค่าเช่า 500 บาทต่อปี จนกว่าธนาคาร จะมีนางข้าวเป็นของธนาคาร ในอนาคต (ผู้ใหญ่บ้านขอละเว้นการเรียกเก็บค่าเช่านางจนกว่าธนาคาร จะมีกำไร โดยให้คณะกรรมการ ประชุมและลงมติเพื่อกำหนดค่าเช่าให้ผู้ใหญ่บ้าน และหรือจนกว่าธนาคาร จะมีนางข้าวเป็นของธนาคาร)

นอกเหนือจากนี้ ในข้อตกลงและระเบียบต่างๆ ของธนาคาร ให้ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของคณะกรรมการ ผ่านการประชุมและการลงมติโดยสมาชิกของชุมชน

ให้คณะกรรมการ ดำเนินงานตามหลักการข้างต้น โดยคณะกรรมการ สามารถฝาก ยืม คืน ได้เหมือนกับสมาชิกของธนาคาร

2.3 การจัดหาข้าวเพื่อเริ่มต้นธนาคาร

สืบเนื่องจากในปีพ.ศ. 2554 หมู่บ้านหินปูนได้ประสบภัยน้ำท่วมทำให้สูญเสียข้าวทั้งหมด ทำให้การที่จะระดมข้าวเพื่อฝากข้าวในธนาคาร เป็นไปไม่ได้ แต่เนื่องจากพื้นที่ของชุมชนที่อยู่ติดกับแม่น้ำชี ทำให้สมาชิกส่วนใหญ่จะมีอาชีพเสริม คือ การทำปลาร้า และเมื่อสอบถามถึงปัญหาน้ำท่วมที่เคยเกิดขึ้นแล้วไม่มีข้าว ชาวบ้านทำอย่างไร วิธีการแก้ปัญหาที่ใช้ปฏิบัติอยู่เป็นประจำ คือ การนำปลาร้าไปแลกข้าวกับชุมชนใกล้เคียง ประกอบกับในช่วงเวลานั้น ชุมชนได้รับความช่วยเหลือจากอาจารย์ศักดิ์เจริญ ภานุตานนท์ ที่ได้ติดต่อประสานความร่วมมือช่วยเหลือชุมชน โดยอาจารย์ศักดิ์เจริญได้จัดโครงการปลาร้าแลกข้าวขึ้น โดยเป็นการแลกเปลี่ยนปลาร้ากับข้าวที่ใช้ในการบริโภคกับชุมชนบ้านวังแสง ได้เป็นข้าวมาจำนวนทั้งสิ้น 2.2 ตัน นอกจากนี้ ในช่วงเวลาเดียวกัน ทางธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ได้มอบเมล็ดพันธุ์ข้าวเพื่อผู้ประสบอุทกภัย จำนวน 2 ตัน รวมข้าวทั้งหมด เท่ากับ 4.2 ตัน ซึ่งข้าวทั้ง 2 ส่วนนี้ สมาชิกบ้านหินปูนได้ลงมตร่วมกัน ยกข้าวจำนวนดังกล่าวให้เป็นข้าวกองกลางเพื่อลงทุนร่วมกันจัดตั้งธนาคารข้าว โดยได้นำข้าวทั้งหมดเข้าสู่ระบบการฝากข้าวในธนาคาร โดยมีอัตราดอกเบี้ยตอบแทน และดอกเบี้ยส่งคืนตามระเบียบธนาคารข้าวชุมชน

ภาพที่ 2 กิจกรรมการจัดอบรมความรู้ทางการบัญชีให้คณะกรรมการฯ และสมาชิกธนาคารข้าว

2.4 กิจกรรมเสริมศักยภาพทีมวิจัยชุมชน

ในการดำเนินงานโครงการวิจัยได้มีการอบรมความรู้ทางการบัญชีให้แก่คณะกรรมการธนาคารข้าวและสมาชิกของธนาคารฯ เพื่อให้ทีมวิจัยชุมชนได้นำความรู้ประยุกต์ใช้กับระบบการฝาก-ยืม ของธนาคารข้าว โดยทีมวิจัยวิชาการได้วางแผนการจัดอบรม การเตรียมระบบการฝาก-ยืม ที่สอดคล้องกับระเบียบข้อบังคับของธนาคารฯ การเตรียมจัดทำสมุดบัญชีแยกรายสมาชิก สมุดบัญชีสมาชิกธนาคารข้าว และสมุดรายวัน

3) กระบวนการลดต้นทุนในการผลิตข้าวของชุมชน

กระบวนการลดต้นทุนในการผลิตข้าว กระบวนการนี้ประกอบด้วย 3 กระบวนการย่อย คือ

3.1 กระบวนการขั้นตอนที่ 1 การแก้ไขปัญหาเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพโดยการปลูกเมล็ดพันธุ์ข้าวขึ้นเอง

สืบเนื่องจากการดำเนินงานของธนาคารข้าวประสบปัญหาเกี่ยวกับข้าวเมล็ดพันธุ์ที่สมาชิกธนาคารฯแต่ละรายได้

นำมาส่งคืนมีคุณภาพแตกต่างกัน ในการแก้ปัญหาในระยะแรก คณะกรรมการธนาคารฯ ได้ใช้วิธีการขายเมล็ดข้าวและเก็บเป็นเงินไว้ เมื่อมีสมาชิกมายืมเมล็ดพันธุ์ ทางคณะกรรมการฯ จะดำเนินการซื้อเมล็ดพันธุ์มาให้สมาชิกยืม เมื่อมีการประชุมเพื่อหาวิธีการแก้ปัญหา ที่ประชุมได้เสนอวิธีการให้มีการปลูกเมล็ดพันธุ์ข้าวขึ้นมาใช้เอง ซึ่งจะทำให้ในแต่ละครัวเรือน

ภาพที่ 3 กิจกรรมการจัดอบรมให้ความรู้เรื่อง การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ศูนย์วิจัยข้าวขอนแก่น

มีเมล็ดพันธุ์ข้าวที่สามารถใช้ในการเพาะปลูก และยังเป็นการลดต้นทุนให้เกษตรกร ช่วยให้ข้าวที่กลับสู่ธนาคาร มีคุณภาพที่ดีขึ้น ทางทีมวิจัยวิชาการจึงได้ดำเนินการจัดอบรมให้ความรู้ในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ศูนย์วิจัยข้าวขอนแก่น เพื่อเพิ่มความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับข้าว การรับรองพันธุ์ข้าว การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว ประเภทเมล็ดพันธุ์ การตรวจสอบมาตรฐานเมล็ดพันธุ์ข้าว และการตรวจสอบคุณภาพข้าว หลังจากการอบรมได้มีการประชุมหาอาสาสมัครในการทดลองผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว ซึ่งมีอาสาสมัคร 4 คน คือ นางละอองนางสังวาล นายคำพอง และนายสำราญ

3.2 กระบวนการขั้นที่ 2 การเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนลด ละ เลิกการใช้ปุ๋ยเคมี เพื่อลดต้นทุนการผลิตข้าว

สำหรับการค้นหาวิธีในการลดต้นทุนอีกวิธีการหนึ่งคือ การทำปุ๋ยชีวภาพ เพื่อลดต้นทุนในการเพาะปลูก จึงได้มีการเรียนรู้การทำจุลินทรีย์จากจาวปลวก เพื่อนำไปผลิตปุ๋ยชีวภาพ และการทำสารกำจัดศัตรูพืชจากสมุนไพร โดยได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากอาจารย์จักรภฤตบรรเจดกิจ แห่งศูนย์เรียนรู้วิถีการเกษตรชาติ เพื่อขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จังหวัดพิจิตร ได้มาเป็นวิทยากร

ให้ความรู้แก่สมาชิกชุมชนบ้านหินปูน นอกจากจะนำมาใช้ใส่ในแปลงนาได้แล้ว ยังสามารถนำไปใช้ในการเพาะเห็ดและผักปลอดสาร ช่วยให้สมาชิกบ้านหินปูนสามารถลดต้นทุนในการเพาะปลูก นอกจากนี้ชุมชนยังได้ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการทำปุ๋ยชีวภาพแก่บุคคลที่สนใจเมื่อเข้ามาศึกษาดูงานที่ชุมชนบ้านหินปูน และชุมชนได้ผลิตปุ๋ยชีวภาพขายเพื่อเป็นรายได้เสริมให้แก่สมาชิกในชุมชน อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมการลดการใช้สารเคมีที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ

ภาพที่ 4 กิจกรรมการผลิตปุ๋ยชีวภาพ

3.3 กระบวนการที่ 3 เรียนรู้ต้นทุนการผลิตที่แท้จริง

เพื่อให้สมาชิกชุมชนทราบถึงต้นทุนในการผลิตว่า ในการดำเนินการเพาะปลูกแต่ละครั้งมีกำไรหรือขาดทุน จึงมีการจัดกิจกรรมสร้างการเรียนรู้การวิเคราะห์ต้นทุน จากการให้ความรู้ พบว่า ชาวบ้านทุกคนมีส่วนร่วมในการฝึกการวิเคราะห์ต้นทุน โดยให้ข้อมูลค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่เกิดขึ้น เช่น ค่าทำเหือกนา

ค่าเมล็ดพันธุ์ ค่าปุ๋ย ค่าใช้จ่ายอื่นๆ เป็นต้น แล้วนำข้อมูลมาสรุปเป็นตารางเปรียบเทียบค่าใช้จ่ายในการทำนา เพื่อให้เห็นต้นทุนระหว่างการทำนาที่ใช้สารเคมี และการทำนาแบบไม่ใช้/ใช้น้อยลง เนื่องด้วยในชุมชนบ้านหินปูน มีทั้งชาวบ้านที่ยังใช้สารเคมีและชาวบ้านที่ไม่ใช้สารเคมี ซึ่งจากการร่วมกันวิเคราะห์ค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้น สามารถสรุปต้นทุนในการทำนา ได้ดังนี้

ตารางที่ 1 การคิดวิเคราะห์ต้นทุนการทำนา

การทำนาใช้สารเคมี (ต่อไร่)		การทำนาแบบลดต้นทุน (ต่อไร่)	
1. ค่าทำเหือกนา	600 บาท	1. ค่าทำเหือกนา	600 บาท
2. ค่าเมล็ดพันธุ์	750 บาท	2. ค่าเมล็ดพันธุ์	750 บาท
3. ค่าปุ๋ยเคมี	600 บาท/ไร่	3. ค่าปุ๋ยคอก และปุ๋ยอินทรีย์	350 บาท/ไร่
4. ค่าสารเคมีป้องกันศัตรูพืช	150 บาท	4. ค่าถังพลาสติก (หมักฮอร์โมน, หมักจุลินทรีย์จาวปลวก)	100 บาท
5. ค่ายาคุมวัชพืช	50 บาท	5. ค่าเกี่ยวข้าว	900 บาท/ไร่
6. ค่าจ้างพ่นสารเคมี	60 บาท/ไร่	6. ค่าน้ำมันสูบน้ำ	150 บาท/ไร่
7. ค่ายาฆ่าหอย (ถุงละ 160 บาท)	160 บาท/ไร่	7. ค่าเหล้า/M150	100 บาท
8. ค่าเกี่ยวข้าว	900 บาท/ไร่	8. ค่าอาหาร	200 บาท
9. ค่าน้ำมันสูบน้ำ	150 บาท/ไร่	9. ค่าน้ำมันรถ	100 บาท/ไร่
10. ค่าเหล้า/M150	100 บาท	10. เบ็ดเตล็ด	100 บาท/ไร่
11. ค่าอาหาร	200 บาท		
12. ค่าน้ำมันรถ	100 บาท/ไร่		
13. เบ็ดเตล็ด	100 บาท/ไร่		
รวมค่าใช้จ่าย	3,920 บาท	รวมค่าใช้จ่าย	3,350 บาท
ค่าเช่านา	1,000 บาท	ค่าเช่านา	1,000 บาท
รวมค่าใช้จ่าย	4,920 บาท	รวมค่าใช้จ่าย	4,350 บาท
ถั่วเขียว ผลผลิตข้าวที่ได้ต่อไร่	800 กิโลกรัม		
ราคาขาย กิโลกรัมละ	5 บาท		
เป็นเงิน	4,000 บาท		
สรุป กำไรที่ได้ต่อไร่	80 บาท		650 บาท

หมายเหตุ

- ปุ๋ย 16-20-0 กระสอบละ 700-750 บาท และปุ๋ยยูเรีย กระสอบละ 800 บาท ใช้ 10 กิโลกรัม/ไร่
- ค่าสูบน้ำ ครั้งละ 2 ชั่วโมง ชั่วโมงละ 75 บาท

จากตารางที่ 1 การคิดวิเคราะห์ต้นทุนทำนา โดยเปรียบเทียบระหว่างการทำนาที่ใช้สารเคมีและไม่ใช้สารเคมี พบว่า จากผลผลิตการทำนา 1 ไร่ ถั่วเฉลี่ยจะได้ข้าวประมาณ 800 กิโลกรัม ในการคิดต้นทุน จะคิดจากรายจ่ายทั้งหมดที่เกิดขึ้นของทั้งสองวิธี แล้วนำมาหักรายได้จากการขายข้าวพบว่า การทำนาใช้สารเคมี มีต้นทุนต่อไร่อยู่ที่ 4,920 บาท สูงกว่าการทำนาที่ใช้ปุ๋ยคอกและปุ๋ยอินทรีย์ที่มีต้นทุนต่อไร่อยู่ที่ 4,350 บาท ต่างกัน 570 บาท ต่อไร่ สาเหตุที่ต้นทุนสูงเนื่องจากการทำนาใช้สารเคมี มีค่าใช้จ่าย เช่น ค่าปุ๋ยเคมี ค่าสารเคมีป้องกันศัตรูพืช ค่ายาคุมวัชพืช

ค่าจ้างพ่นสารเคมี และค่ายาฆ่าหอย ดังนั้น หากชาวบ้านใช้ปุ๋ยคอกและปุ๋ยอินทรีย์ จะทำให้ชาวบ้านสามารถลดค่าใช้จ่ายในการทำนาของตนเองลงได้

4) ปฏิบัติการเพื่อแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมในการลดต้นทุนการผลิตของชุมชน ประกอบด้วย

4.1 การทดลองเพาะปลูกเมล็ดพันธุ์ข้าว จากที่ได้ประชุมและได้อาสาสมัครจำนวน 4 คน ในการทดลองเพาะเมล็ดพันธุ์ข้าว ประกอบด้วย นางละออง นางสังวาล นายสำราญ และนายคำพอง

ภาพที่ 5 กิจกรรมการอบรมเพื่อถ่ายทอดความรู้ก่อนการทดลองเพาะปลูกเมล็ดพันธุ์ข้าว

โดยทีมนักวิจัยวิชาการได้ประสานไปยังศูนย์วิจัยข้าวขอนแก่น เพื่อติดต่อขอซื้อเมล็ดพันธุ์หลัก ข้าวดอกมะลิ 105 จำนวน 325 กิโลกรัม กิโลกรัมละ 31 บาท และเมล็ดพันธุ์หลัก กข 6 จำนวน 200 กิโลกรัม กิโลกรัมละ 26 บาท โดยข้าวทั้งหมด จะใช้ในการให้ยืมพันธุ์ และเมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จ จะต้องคืนเมล็ดพันธุ์ให้กลับสู่ธนาคารข้าวชุมชน เพื่อใช้เป็นทุน ให้สมาชิกคนอื่นได้กู้ยืมต่อไป โดยมีพื้นที่ในการทดลอง ประกอบด้วย

(1) พื้นที่นาของนายสำราญ 4 ไร่ ทดลองปลูก กข 6 ได้ยืมข้าวไปจำนวน 100 กิโลกรัม

(2) พื้นที่นาของนายคำพอง 4 ไร่ ทดลองปลูกข้าว ข้าวดอกมะลิ 105 ได้ยืมข้าวไปจำนวน 100 กิโลกรัม

(3) พื้นที่นาของนางสังวาลเกือบ 4 ไร่ ทดลองปลูกข้าว ข้าวดอกมะลิ 105 ได้ยืมข้าวไปจำนวน 100 กิโลกรัม และ

(4) พื้นที่นาของนางละออง มีพื้นที่ทดลองปลูก 10 ไร่ แบ่งเป็น 4 ไร่ ทดลองปลูกข้าว กข 6 ได้ยืมข้าวไปจำนวน 100 กิโลกรัม และพื้นที่นา 6 ไร่ ทดลองปลูกข้าว ข้าวดอกมะลิ 105 ได้ยืมข้าวไปจำนวน 125 กิโลกรัม

ในช่วงก่อนการดำเนินการทดลอง ทีมวิจัยวิชาการ ได้ประสานความร่วมมือไปยังศูนย์วิจัยข้าวขอนแก่นเพื่อขอวิทยากรมาถ่ายทอดความรู้ให้แก่ชาวบ้าน โดยอาจารย์ กิตติพงษ์ เพ็งรัตน์ (นักวิจัยข้าวจากศูนย์วิจัยข้าวขอนแก่น) ได้ให้คำแนะนำและทบทวนขั้นตอนในการเพาะปลูก เพื่อให้ทีมชาวบ้านที่เป็นเจ้าของแปลงทดลองเข้าใจตรงกันใน เรื่องการเตรียมดิน ขนาดของแปลง การเตรียมเมล็ดพันธุ์ การหว่าน/การดำ การดูแลรักษา การตัดข้าวปน การใส่ปุ๋ย และการเก็บเกี่ยว โดยเริ่มอธิบายตั้งแต่ปัญหาจากการปลูกข้าว ดังนี้

(1) ปัญหาที่เกิดจากคุณภาพของเมล็ดพันธุ์ข้าว

(2) เมล็ดพันธุ์ข้าวที่ได้มามีข้าวปนเยอะ ซึ่งถ้าได้ เมล็ดพันธุ์จากแหล่งที่ดี ปัญหาข้าวปนจะไม่มี

(3) การเปลี่ยนจากการทำนาปรังเป็นการทำนาปี ปัญหา ที่พบคือ มีการตกค้างของข้าวนาปรัง ซึ่งกลายเป็นข้าวปน ในนาปี

สำหรับวิธีการแก้ไขปัญหาวัวเก่าตกค้างมีดังนี้

1. ก่อนจะถึงช่วงเวลาทำนาปี ต้องปล่อยให้เมล็ด ข้าวที่ตกค้างเกิดและเจริญเติบโต จากนั้นทำการไถกลบ 2 รอบ จะทำให้เมล็ดข้าวค้างนาหมดไป

2. จากนั้นให้ปล่อยน้ำเข้านาแล้วตืนาอีกครั้งก่อน ทำการเพาะปลูกข้าว

(4) ควรมีการทิ้งช่วงระยะเวลาในการเพาะปลูก ไม่ควร ปลูกติดต่อกันทันที ควรมีการทิ้งช่วงการปลูกสักระยะ เพื่อ

เป็นการตากดิน ซึ่งจะช่วยฆ่าเชื้อโรคบางส่วน ป้องกันพืชเป็น โรคได้

วิธีการเพาะพันธุ์ข้าว

1. เตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ดี
2. วิธีการเตรียมดิน การไถกลบ 3 รอบ การเตรียมแปลง ดินเป็นร่อง ความกว้าง 2 เมตร เว้นทางเดิน 50 เซนติเมตร เพื่อให้สามารถเดินดูเพื่อตัดข้าวปนได้
3. ใช้วิธีการทำนาดำ (โดยมีเทคนิค คือ หากดินแห้ง ให้ ใส่น้ำทิ้งไว้ 1-2 วัน ดินจะฟู แล้วค่อยถอนกล้า)
4. การตรวจแปลงนา เพื่อเอาข้าวปนที่เป็นข้าวพันธุ์อื่น ออก หรือหากต้นไหนเกิดโรคแมลงจะได้ตัดทิ้งก่อน มีการแพร่กระจาย และเป็นการดูแลให้ข้าวออกดอก พร้อมกันทั้งแปลง ถ้ามีต้นใดออกรวงก่อน ให้ตัดรว งนั้นทิ้ง โดยการตรวจแปลงจะแบ่งเป็น 4 ระยะ ได้แก่ ระยะแตกกอ ระยะออกดอก ระยะโน้มรวง และระยะ สุกแก่

5. การใส่ปุ๋ย เกษตรกรแบ่งการใส่ปุ๋ยออกเป็น 3 วิธี คือ

5.1 การใส่ปุ๋ยตรงตามช่วงเวลา

ระยะแตกกอ ถ้าเป็นนาดินทราย ให้ใส่ปุ๋ยสูตร 16-16-8 และหากเป็นดินเหนียว ให้ใส่ปุ๋ยสูตร 16-20-0

ระยะออกดอก ให้ใส่ยูเรีย สูตร 46-0-0

5.2 การใส่ปุ๋ยตรงตามอัตราปุ๋ย

การเตรียมดิน เกษตรกรควรมีการใส่ปุ๋ยซีแก่หรือ ปุ๋ยคอก ปริมาณ 500-1,000 กิโลกรัมต่อไร่

ปุ๋ยรองพื้น เป็นการใส่ปุ๋ยเพื่อให้ต้นข้าวเจริญ เติบโต ลำต้นแตกกอ จะใส่ประมาณ 25-30 กิโลกรัมต่อไร่ โดยนำจำนวนปุ๋ยดังกล่าวมาแบ่ง เป็น 3-4 ส่วน แล้วแบ่งใส่ประมาณ 3-4 ครั้ง ห่างกันประมาณ 20-30 วัน โดยสังเกตจาก สีของใบต้นข้าวที่เริ่มสีเหลือง ถ้าใบข้าวมีสีเขียว ไม่จำเป็นต้องใส่

ปุ๋ยแต่งหน้า เป็นการใส่ปุ๋ยตามระยะกำเนิดของ ดอก (ฟอรัมดอก/เหล็กไน) โดยใส่จำนวน 5-10 กิโลกรัมต่อไร่ เพียงครั้งเดียว

5.3 การใส่ปุ๋ยตรงตามวิธี

เป็นการใส่ปุ๋ยทางดิน เพราะพืชกินอาหารทางราก ในการเก็บเกี่ยว วิทยาการแนะนำให้ใช้การเกี่ยวมือ เพื่อป้องกันการปนของข้าว และเป็นการตัดข้าวปนขณะเกี่ยว จะได้ตัดข้าวปนที่เกิดแทรกออก และได้กำหนดปฏิทินการปฏิบัติงาน ดังนี้

ตารางที่ 2 ปฏิทินการปฏิบัติงาน

แปลงที่/ชื่อ	ไถเตรียมดิน	ปักดำ		หว่าน	ใส่ปุ๋ย 1-2 ครั้ง	ใส่ปุ๋ย (ระยะก่อน ออกดอก)	เก็บเกี่ยว
		ตกกล้า	ปักดำ				
1. นางละออง	15 พ.ค.	1 มิ.ย.	1 ก.ค.	-	15 ก.ค. 15 ส.ค.	30 ก.ย.	30 พ.ย.
2. นายสำราญ	1 พ.ค.	5 มิ.ย.	5 ก.ค.	-	20 ก.ค. 20 ส.ค.	30 ก.ย.	30 พ.ย.
3. นายคำพอง	15 พ.ค.	-	-	5 มิ.ย.	15 มิ.ย. 25 ก.ค.	30 ก.ย.	30 พ.ย.
4. นางสาวาล	15 พ.ค.	10 มิ.ย.	10 ก.ค.	-	25 ก.ค. 25 ส.ค.	30 ก.ย.	30 พ.ย.

ตรวจ
แปลง 1ตรวจ
แปลง 2ตรวจ
แปลง 3

นอกจากนี้ในการแลกเปลี่ยนความรู้ ได้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่จะช่วยแก้ไขความรู้อันผิดพลาดของชาวบ้าน เช่น

1. ชาวบ้านเชื่อว่า เมื่อข้าวออกรวงแล้วใส่ปุ๋ยเพิ่มจะทำให้ต้นข้าวอวบแข็งแรง เป็นความเชื่อที่ผิด
2. ชาวบ้านเชื่อว่า ใส่ธาตุไนโตรเจนมากๆ ตอนเป็นต้นกล้า เป็นความเชื่อที่ผิด เพราะจะทำให้ต้นกล้าอ่อนแอ
3. ชาวบ้านเชื่อว่า การทำเทือกนาแล้ว ใส่น้ำทิ้งไว้จะทำให้วัชพืชเน่า เป็นความเชื่อที่ผิด ต้องปล่อยน้ำออก แล้วปล่อยให้วัชพืชและข้าวค้างนาจนแห้งแล้วไถกลบถึงจะดี
4. ชาวบ้านเชื่อว่า ใส่ปุ๋ยยูเรียตอนเป็นต้นกล้า เพื่อให้ต้นกล้างาม เป็นความเชื่อที่ผิด เพราะเมื่อต้นกล้าแตกใบมากสิ่งที่ตามมา จะพบว่า มักจะเกิดโรคใบไหม้ และเวลาที่ถอนกล้าจะทำให้รากกล้าขาด ทำให้ต้นกล้าอ่อนแอ
5. ชาวบ้านมักจะตัดใบทิ้ง เพื่อไม่ให้ข้าวล้ม ซึ่งอาจารย์กิตติพงษ์ เพ็งรัตน์ ไม่แนะนำให้ทำ เนื่องจากข้อเสียของการตัดใบ ใบจะติดเชื้อ แต่หากจำเป็นจริงๆ ก็สามารถตัดได้ แต่ทางที่ดีควรใช้วิธีควบคุมโดยการใส่ปุ๋ยให้น้อยลง
6. ชาวบ้านเชื่อว่า ไข่สีชมพูของหอยเชอรี่ทิ้งน้ำไม่ได้ เพราะมันจะขยาย เป็นความเชื่อที่ผิด ถ้าเป็นไข่สีชมพูทิ้งลงน้ำ หอยจะตาย แต่ถ้าเป็นสีขาวควรนำไปทุบทิ้ง หรือใช้การเผา หรือการตากแดด หอยจะตาย แต่อาจารย์กิตติพงษ์แนะนำให้เอาไปทำน้ำหมักชีวภาพ จะช่วยลดต้นทุนอีกทางหนึ่ง
7. ชาวบ้านเชื่อว่า การนำปุ๋ยออกไปวางเป็นจุดๆ พอมีน้ำฝนตกปุ๋ยจะกระจายไปเอง แต่ในความเป็นจริง จะทำให้ข้าวงามเป็นจุดๆ ควรที่จะหว่านให้กระจายในพื้นที่

คำแนะนำ การใส่ปุ๋ยคอก ควรใส่ช่วงเตรียมดิน ป้องกันการเกิดปัญหาหนอนกอด้วย

การเตรียมเมล็ดข้าวในการหว่าน มีวิธีการทำ โดยการเอากระสอบป่านใส่ข้าว ½ กระสอบ แชน้ำ 1 คืบ (ทำให้กระสอบแบนๆ) จากนั้นนำขึ้นมาจากน้ำ เพื่อนำมาห่มไว้โดยวางบนแคร่ ใช้กระสอบเปียกน้ำคลุม 2 วัน (วางบนแคร่) ระวังอย่าให้กระสอบแห้ง ให้เอาน้ำราดให้เปียกตลอดเวลา จากนั้นสามารถนำข้าวไปหว่านได้

4.2 การติดตามผลการทดลองการเพาะปลูกเมล็ดพันธุ์ข้าว จากที่ได้มีการกำหนดปฏิทินการปฏิบัติงาน เพื่อกำหนดช่วงเวลาดำเนินงานเพาะปลูก และตรวจแปลง เพื่อดูต้นข้าวในแต่ละระยะว่ามีสภาพความสมบูรณ์แข็งแรง หรือมีปัญหาเรื่องโรคหรือไม่ ซึ่งผลของการตรวจแปลงพบว่า จากที่ได้พูดคุยกันระหว่างเจ้าของแปลงทดลอง โดยวิทยากรได้แนะนำให้ใช้การปักดำ แต่ในการปฏิบัติพบว่า มีปัญหาเรื่องแรงงาน ดังนั้น จึงใช้วิธีหว่าน โดยหว่านแบบห่างๆ แต่ก็ยังพบปัญหาว่า บางที่หว่านหนาทำให้มีข้าวขึ้นแน่น ซึ่งจะทำให้ต้นข้าวแย่งอาหารกันอาจโตไม่เต็มที่ ซึ่งวิทยากรแนะนำให้ถอนต้นข้าวที่แน่นมากไปใส่ในพื้นที่ที่ว่างๆ แทน และได้แนะนำให้ชาวบ้านใช้เวลาหมั่นตรวจและตัดข้าวปน ให้สังเกตสภาพใบ ถ้าใบออกเหลือง ให้ใส่ปุ๋ยบริเวณนั้น โดยสภาพส่วนรวม ประมาณร้อยละ 80 ถือว่าใช้ได้ในการตรวจ

การตรวจแปลงนาครั้งที่สอง สภาพต้นข้าวออกรวง โดยรวมถือว่าใช้ได้ วิทยากรแนะนำให้ตัดข้าวปน ปัญหาที่พบในแปลง

ข้าวของนางสังวาลและแปลงข้าวของนางละออง มีโรคใบไหม้ ซึ่งเจ้าของแปลงได้โทรศัพท์ปรึกษาวิทยากรเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว โดยวิทยากรได้แนะนำให้ใช้ยาไตรโซคาโซน ทำการฉีดยา 2 ครั้ง ซึ่งหลังจากการใช้ พบว่า ต้นข้าวในนาหยุดการระบาดของโรคใบไหม้ แต่มีข้าวบางส่วนเสียหายในแปลงดังกล่าว นอกจากนี้ อีกปัญหาที่น่าเป็นห่วงคือ ปัญหาน้ำท่วมขังในแปลงของนางสังวาล ซึ่งเป็นพื้นที่แอ่งกระทะ หากมีปริมาณน้ำฝนมากกว่าปกติ จะส่งผลต่อต้นข้าว เนื่องจากพื้นที่ไม่สามารถระบายน้ำออกจากรนาได้ ผลจากการตรวจแปลงนาครั้งที่ 2 แปลงนาของนายสำราญและนายคำพอง โดยรวมถือว่าใช้ได้ แต่แปลงของนางสังวาล ต้นข้าวบางส่วนจมน้ำ ทำให้แตกกอน้อย ส่วนแปลงของนางละออง พบว่า ต้นข้าวบางส่วนเสียหาย เนื่องด้วยสภาพแปลงนาเป็นที่ลาดเอียงด้านบนสูงด้านล่างต่ำส่งผลให้ข้าวด้านบนขาดน้ำ

4.3 การเก็บเกี่ยวข้าว ในช่วงปลายเดือนพฤศจิกายนถึงต้นเดือนธันวาคม ได้มีการเก็บเกี่ยวข้าว โดยอาจารย์กิตติพงษ์ได้แนะนำให้ใช้การเกี่ยวมือ เมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จให้มัดเป็นพ่อน (4-5 กำมือ ต่อ 1 พ่อน) ตากแดดประมาณ 3 วัน แล้วนำมานวด แล้วตากแดดที่ลาน 1-2 วัน จากนั้นทำการเป่าเอาเมล็ดลีบออก ทำการวิเคราะห์คุณภาพทางกายภาพของข้าว และจัดบรรจุใส่ถุงเก็บ

ในการเก็บเกี่ยวผลผลิต ได้ผลผลิตในแต่ละแปลงนา ดังนี้

ตารางที่ 3 ผลผลิตข้าวที่ได้จากแปลงนาทดลอง

รายชื่อผู้ทดลอง	พื้นที่เพาะปลูก (ไร่)	ชนิดของพันธุ์ข้าว	จำนวนผลผลิต (กก.)
นายสำราญ	4	ข้าวดอกมะลิ 105	2,800
นายคำพอง	4	ข้าวดอกมะลิ 105	1,800
นางสังวาล	4	ข้าวดอกมะลิ 105	575
นางละออง	4	ข้าว กข 6	675
นางละออง	6	ข้าวดอกมะลิ 105	875

จากตารางที่ 3 พบว่า นายสำราญ ใช้พื้นที่ 4 ไร่ ได้ผลผลิต จำนวน 2,800 กิโลกรัม นายคำพองใช้พื้นที่ 4 ไร่ ได้ผลผลิต จำนวน 1,800 กิโลกรัม นางสังวาลใช้พื้นที่ 4 ไร่ ได้ผลผลิต จำนวน 575 กิโลกรัม และนางละอองใช้พื้นที่ 4 ไร่ (ข้าว กข 6) ได้ผลผลิต จำนวน 675 กิโลกรัม และใช้พื้นที่ 6 ไร่ (ข้าวดอกมะลิ 105) ได้ผลผลิต จำนวน 875 กิโลกรัม

4.4 การตรวจสอบคุณภาพข้าว หลังจากดำเนินการเก็บเกี่ยวข้าวในแปลงทดลองเรียบร้อยแล้ว ได้มีการเก็บตัวอย่างข้าวเพื่อนำไปตรวจสอบคุณภาพของข้าวที่ศูนย์วิจัยข้าวขอนแก่น ผลจากการวิเคราะห์พบว่า ข้าวเหนียว กข 6 ของนายสำราญ ผ่านเกณฑ์ด้านเมล็ดพันธุ์บริสุทธิ์ สิ่งเจือปน ข้าวแดง (เมล็ด/500 กรัม) ข้าวเจ้า/ข้าวเหนียวปน (เมล็ด/500 กรัม) และความชื้น ส่วนของข้าวเจ้า ข้าวดอกมะลิ 105 ของนางละออง ผ่านเกณฑ์ด้านเมล็ดพันธุ์บริสุทธิ์ สิ่งเจือปน ข้าวเจ้า/ข้าวเหนียวปน (เมล็ด/500 กรัม) และความชื้น แต่ไม่ผ่านข้าวแดง (เมล็ด/500 กรัม) ขณะที่ข้าวเหนียว กข 6 ไม่ผ่านเกณฑ์

และเมื่อวิเคราะห์ปัญหาอาจเกิดจากพื้นที่เพาะปลูกที่ก่อนหน้านี้ปลูกข้าวคนละชนิดกับที่ทดลอง ทำให้มีการตกค้างของพันธุ์ข้าวก่อนหน้านี้ และอาจเกิดจากปัญหาของชาวบ้านที่ไม่ตัดข้าวปนทั้งหมดเพราะเสียดายข้าว ดังนั้น อาจารย์กิตติพงษ์ได้ให้แนวทางในการดำเนินการต่อไป คือ

(1) พื้นที่ปลูกควรปลูกข้าวพันธุ์เดียวกันอย่างต่อเนื่อง 2-3 ฤดูกาล เช่น หากปลูกข้าวเจ้า ควรปลูกข้าวเจ้า ทั้งการทำนาปรังและนาปี

(2) ควรใช้การปักดำ เพื่อให้ข้าวสามารถแตกกอเต็มที่ และต้นข้าวไม่แย่งอาหารกัน ทำให้มีความสมบูรณ์

(3) ควรมีการตัดข้าวปนมากกว่านี้ และ

(4) ในส่วนของพื้นที่ลาดเอียง ควรมีการทำคันกัน เพื่อช่วยในการเก็บน้ำ เมื่อดำเนินการเก็บเกี่ยวเสร็จ ทีมวิจัยวิชาการได้สัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับต้นทุนที่เจ้าของแปลงทดลองดำเนินการ พบว่า ต้นทุนการทำนาต่อไร่ของผู้ใหญ่ละออง สำหรับข้าว กข 6 อยู่ที่ 4,614 บาท และข้าวข้าวดอกมะลิ 105 อยู่ที่ 4,739 บาท (ตามตารางที่ 4)

ตารางที่ 4 การวิเคราะห์ต้นทุนของผู้ใหญ่ละออง แบ่งตามประเภทของพันธุ์ข้าว

การทํานา (ต่อไร่)		
	พันธุ์ข้าว กข 6	ขาวดอกมะลิ 105
1. ค่าทำเทือกนา	613 บาท	613 บาท
2. ค่าเมล็ดพันธุ์	650 บาท	775 บาท
3. ค่าปุ๋ยเคมี	400 บาท/ไร่	400 บาท/ไร่
4. ค่าปุ๋ยชีวภาพ	63 บาท	63 บาท
5. ค่าสารเคมีป้องกันศัตรูพืช	250 บาท	250 บาท
6. ค่ายาคุมวัชพืช	38 บาท	38 บาท
7. ค่ายาฆ่าหอย (ถุงละ 200 บาท)	150 บาท/ไร่	150 บาท/ไร่
8. ค่าเกี่ยวข้าว	1,500 บาท/ไร่	1,500 บาท/ไร่
9. ค่าน้ำมันสูบน้ำ	75 บาท/ไร่	75 บาท/ไร่
10. ค่าเหล็ก/M150 ค่าอาหาร	500 บาท	500 บาท
11. ค่าน้ำมันรถ	125 บาท/ไร่	125 บาท/ไร่
12. ค่ามัดข้าว	250 บาท/ไร่	250 บาท/ไร่
รวมค่าใช้จ่าย	4,614 บาท	4,739 บาท
ผลผลิตข้าวที่ได้	675 กิโลกรัม (พื้นที่ 4 ไร่)	875 กิโลกรัม (พื้นที่ 6 ไร่)
ถัวเฉลี่ย ผลผลิตข้าวที่ได้ต่อไร่	169 กิโลกรัม	146 กิโลกรัม

5. บทสรุปการศึกษา

5.1 รูปแบบการผลิตข้าวของชุมชนบ้านหินปูน ในอดีตความรู้ในการทำนาของชาวบ้านเป็นความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดตั้งแต่บรรพบุรุษ การทํานาจะใช้การหว่าน ซึ่งเมล็ดข้าวที่นำมาใช้หว่านเป็นข้าวในยุ้งฉาง ไม่ได้คำนึงถึงข้าวปน และปริมาณที่จะได้ ปีไหนน้ำน้อยจะใช้วิธีหว่านนาแห้ง และรอฝนตกตามธรรมชาติในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนมิถุนายน พอฝนตกลงมาข้าวจะงอกขึ้นมา ซึ่งพอข้าวโตจะมีหญ้าขึ้นมา ชาวบ้านจะฉีดยาฆ่าหญ้าที่เป็นสารเคมี และเมื่อฝนตกมีน้ำ ข้าวจะแตกกอ ชาวบ้านจะใส่ปุ๋ยยูเรีย เพราะใส่แล้วต้นข้าวจะแตกใบ

ดูเขียวงาม ชาวบ้านเชื่อว่าจะทำให้ได้ข้าวจำนวนมาก ซึ่งชาวบ้านได้ใส่ปุ๋ยในลักษณะนี้มาเป็นเวลานาน และจะพบปัญหาโรคที่เกิดกับใบข้าวเสมอ เมื่อมีโรค ชาวบ้านก็ฉีดยารักษาโรค ซึ่งทำให้สารเคมีตกค้างในข้าว ส่งผลต่อสุขภาพของชาวบ้านและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ แต่เมื่อได้รับการถ่ายทอดความรู้การทำนาจากนักวิชาการ ชาวบ้านจึงได้รู้ว่าการใส่ปุ๋ยยูเรียที่ผ่านมาเป็นวิธีการใส่ปุ๋ยที่ผิด เพราะยิ่งใส่มากใบต้นข้าวก็จะมาก และเกิดโรคตามมา ซึ่งหลังจากที่ลองปฏิบัติตามคำแนะนำ พบว่า อาการโรคที่เกิดกับใบ เช่น โรคใบไหม้ มีน้อยลงมาก

นอกจากนี้ ต้นทุนความรู้ของชุมชนในสมัยก่อน พอมีน้ำจะทํานาได้ แต่เมื่อมีระบบชลประทาน ชาวบ้านใช้การหว่านแทน สรุปลือ มีการทํานาหว่าน 2 ครั้ง คือ หว่านนาแห้ง และหว่านนาตม โดยไม่มีการปักดำเลย เนื่องด้วยชาวบ้านมองว่า ปัญหาของการทํานาได้ คือ ทำได้ช้า ถ้าฝนไม่ตกก็ไม่ได้ดำ แต่ทุกวันนี้ เมื่อใช้การหว่านข้าวไว้เพื่อรอฝน เมื่อฝนมาข้าวก็งอก แต่การหว่านก็สร้างปัญหาเฉพาะตัวขึ้นมา กล่าวคือ หากชาวบ้านหว่านข้าวถี่เกินไป ข้าวจะแตกกอเบียดกัน แย่งอาหาร เมื่อได้อาหารไม่เต็มที่ ข้าวก็ไม่สมบูรณ์เต็มที่ นอกจากนี้ เมื่อมีระบบชลประทาน สิ่งหนึ่งที่หายไป คือ ความรู้เรื่องพันธุ์ข้าว ก่อนที่จะมีชลประทาน ชาวบ้านจะมีการคัดเลือกข้าวไว้เพาะปลูก ชาวบ้านได้ใช้ภูมิปัญญาโดยใช้วิธีการคัดเลือกพันธุ์ข้าวปลูกจากรวงที่มัดไว้ แต่หลังจากที่มีชลประทานเข้ามา ชาวบ้านหันไปนิยมใช้รถเกี่ยวและไม่มีการคัดเลือกพันธุ์ข้าวปลูก ยิ่งปัจจุบันนี้มีเครื่องจักรโดยเฉพาะรถเกี่ยว การปนของข้าวก็เกิดขึ้น ถึงแม้ว่าชาวบ้านจะมีวิธีที่จะคัดเอาข้าวสำหรับการเพาะปลูกจากการใช้รถเกี่ยวข้าว โดยข้าวที่ได้จากการเกี่ยวในช่วงแรกๆ ชาวบ้านจะเทข้าวเกี่ยวรอบแรกออกก่อนสักประมาณ 100-200 กิโลกรัม เพื่อจะได้คัดข้าวที่มาจากนาของคนอื่นออกก่อน แล้วจึงแยกเอาข้าวที่คิดว่าเป็นของตนเองล้วนๆ ไปตากและเก็บไว้เพาะปลูกในฤดูกาลต่อไป แต่หลังจากที่ชาวบ้านได้เรียนรู้จากวิทยากรที่มาแนะนำว่า ข้าวที่ได้จากการเกี่ยวโดยรถเกี่ยวจะมีข้าวปน เพราะรถเกี่ยวจะเกี่ยวทั้งข้าวเหนียวและข้าวเจ้า ซึ่งเมล็ดข้าวจะไปติดตามซอกต่างๆ ในรถ การที่จะได้ข้าวซึ่งจะใช้เป็นเมล็ดพันธุ์ในฤดูกาลต่อไป จึงต้องมีวิธีการในการเพาะปลูก การดูแลรักษา และการเก็บเกี่ยวตามหลักการเพาะปลูกเมล็ดพันธุ์

ในการทดลองเพาะปลูกเมล็ดพันธุ์ข้าว ได้มีการปรับเปลี่ยนวิธีการเพาะปลูก จากเดิมพอเทือกนาเสร็จจะหว่านข้าวเลย ซึ่งชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงโดยมีการเตรียมดิน ทำแปลงเพาะปลูกเป็นระบบร่อง ขนาดความกว้างของแปลง 2 เมตร ความยาว 40 เมตร การทำแปลงเพาะปลูก จะทำให้มีช่องว่างระหว่างแปลง

เพื่อจะได้สะดวกในการดูแล ซึ่งเป็นความรู้ใหม่ที่ชาวบ้านได้รับ เป็นการบริหารจัดการข้าวที่ช่วยให้ดูแลง่ายและสะดวก สามารถเดินตรวจแปลงดูต้นข้าวที่เป็นข้าวปนและตัดทิ้งได้สะดวก ง่ายต่อการใส่ปุ๋ยและการฉีดยา

นอกจากนี้ ประโยชน์ของการทำระบบร่อง คือ ชาวบ้านไม่ต้องมาหว่านข้าวซ้ำอีก เพราะไม่มีข้าวที่จะตายหรือน้ำน้ำเนืองจากร่องน้ำมีขนาดเล็กสามารถเอาน้ำออกได้ ข้าวสามารถขึ้นได้เลย ไม่มีการเสียข้าวปลูก และการจัดการแปลงนาแบบนี้สามารถกำจัดปัญหาการรบกวนของหอย โดยการทำร่องน้ำก็จะทำให้น้ำแห้งเร็ว จึงไม่มีหอยมากินข้าว เพราะหอยจะชอบน้ำ หอยจะไปอยู่ที่ร่องน้ำ ทำให้สามารถเดินเก็บหอยได้ ต้นข้าวก็ตั้งหลักเร็ว และเรื่องการสูบน้ำก็ไม่ต้องย้ายเครื่องสูบน้ำบ่อย ตั้งเครื่องที่เดียวสูบน้ำง่ายกว่าเดิม ซึ่งเมื่อชาวบ้านเห็นวิธีการแบบใหม่ได้ผล ก็เริ่มมีชาวบ้านคนอื่น ๆ สนใจและอยากทำตาม เพราะเห็นตัวอย่างจริงที่เกิดขึ้นว่าสามารถลดการใช้ปุ๋ย ลดค่ายาฆ่าหญ้า และค่าแรง

ในส่วนของจำนวนข้าวที่ใช้ในการหว่านข้าว ในอดีตชาวบ้านกลัวข้าวไม่ขึ้น กลัวข้าวเสีย จึงหว่านถี่ ซึ่งความกังวลเรื่องนี้ยังมีอยู่ ทำให้การทดลองวิจัยครั้งนี้ เน้นเรื่องการหว่านของเจ้าของแปลงนาทดลอง เช่น นางสังวาล จะพบว่าหว่านถี่เกินไป วัดได้จากการใช้เมล็ดพันธุ์ ซึ่งควรหว่านประมาณ 5-10 กิโลกรัม/ไร่ แต่เจ้าของแปลงใช้ถึง 25 กิโลกรัมต่อไร่ ทำให้ต้นทุนเพิ่มขึ้นโดยไม่จำเป็น ขณะที่นายคำพองและนายสำราญตอบว่าใช้เพียง 10-15 กิโลกรัม/ไร่ ลดลงประมาณ 10 กิโลกรัม/ไร่ และนางละอองใช้ 20 กิโลกรัม/ไร่

5.2 กระบวนการสร้างเสริมการบริหารจัดการธนาคารข้าวชุมชนบ้านหินปูน ทีมวิจัยวิชาการได้ลงพื้นที่ให้บริการวิชาการแก่ชุมชน และได้ร่วมมือกับชุมชนตั้งธนาคารข้าวชุมชน มีการดำเนินการจัดหาข้าวมาเป็นทุนเริ่มต้นของธนาคาร ซึ่งได้จากการที่สมาชิกนำปลาร้าไปแลกข้าว และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ได้ให้เมล็ดพันธุ์ข้าว ซึ่งชุมชนได้นำข้าวจากทั้ง 2 แหล่งมาเป็นทุนของธนาคาร

มีการประชุมเลือกคณะกรรมการของธนาคารฯ ร่างระเบียบข้อบังคับของธนาคารฯ รวมถึงมีการวางระบบบัญชี การสมัครเป็นสมาชิกของธนาคารฯ การจัดทำสมุดเยี่ยม-คินข้าวครอบครัวละ 1 เล่ม เป็นต้น ในการดำเนินการช่วงแรก ทางกลุ่มฯ ยังไม่ได้คิดถึงคุณภาพของเมล็ดพันธุ์ จนกระทั่งดำเนินการมาถึงรอบการคืนเมล็ดพันธุ์ของสมาชิก จึงพบปัญหา คือ เมล็ดพันธุ์ข้าวที่ได้ไม่เหมาะสมที่จะนำมาเป็นข้าวสำหรับทำพันธุ์ เพราะมีข้าวปน (ข้าวชนิดอื่นที่ปะปนมาจากรถเกี่ยวข้าว จากการตกค้างในนา) ดังนั้น ทางกลุ่มฯ จึงได้แก้ปัญหาข้างต้นโดยการขาย เพื่อนำเงินมาจัดเก็บไว้ เมื่อมีสมาชิกมาขอยืมพันธุ์ข้าวไปปลูก ทาง

กลุ่มธนาคารฯ จะดำเนินการซื้อเมล็ดพันธุ์มาให้สมาชิกยืม ลำดับต่อมาชาวบ้านได้มีแนวคิดใหม่ในการแก้ไขปัญหาโดยวิเคราะห์สรุปได้ว่า หากสมาชิกชุมชนสามารถผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวได้ จะช่วยแก้ปัญหาให้ธนาคารฯ ช่วยลดต้นทุนการเพาะปลูกข้าว และมีเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูกในฤดูกาลถัดไป

การดำเนินการหลังจากได้ผลผลิตข้าว เมื่อการเก็บเกี่ยวเรียบร้อยแล้ว ได้มีการประชุมของสมาชิกในหมู่บ้านถึงราคาที่ธนาคารฯ จะรับซื้อจากเจ้าของแปลงทดลอง ดังนี้ ธนาคารฯ จะรับซื้อข้าวขาวดอกมะลิ 105 ในราคากิโลกรัมละ 20 บาท ข้าว กข 6 ในราคากิโลกรัมละ 18 บาท ธนาคารฯ จะรับขายข้าวขาวดอกมะลิ 105 ในราคากิโลกรัมละ 23 บาท ข้าว กข 6 ในราคากิโลกรัมละ 21 บาท โดยหากวิเคราะห์ราคาข้าวที่ธนาคารฯ ขายเมื่อเทียบกับราคาขายในตลาด เช่น เมล็ดพันธุ์ข้าว ขาวดอกมะลิ 105 จะอยู่ที่ 28-31 บาท เทียบราคาที่ธนาคารฯ ของชุมชนอยู่ที่ 23 บาท ซึ่งจะมีราคาต่างกัน (ข้าวของธนาคารฯ จะถูกกว่า) ประมาณ 5-8 บาท

5.3 ประโยชน์ที่เกิดขึ้นในการทดลองเพาะเมล็ดพันธุ์ข้าว มี 3 ส่วนด้วยกัน ดังนี้

(1) ส่วนของเจ้าของแปลง เช่น แปลงของนายคำพอง จะขายข้าวได้ราคาที่สูงขึ้น เนื่องด้วยต้นทุนต่อไร่ อยู่ที่ 3,200 บาท ผลิตข้าวได้ 450 กิโลกรัม เมื่อคำนวณจะได้ราคาต้นทุนอยู่ที่ 7.11 บาทต่อกิโลกรัม ซึ่งหากนำข้าวส่วนนี้มาเพาะปลูก จะทำให้ลดค่าใช้จ่ายในการซื้อเมล็ดพันธุ์ข้าว ส่งผลทำให้ต้นทุนในการเพาะปลูกข้าวต่ำลง

(2) ส่วนของธนาคารฯ เนื่องด้วยธนาคารฯ มีกระบวนการในการจัดการข้าวของธนาคารฯ คือ ข้าวสำหรับการบริโภค และข้าวที่เป็นเมล็ดพันธุ์ โดยในส่วนของเมล็ดพันธุ์ ซึ่งมีปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพของข้าวที่ได้รับกลับคืนมา จากการที่สมาชิกมีวิธีการดูแลผลผลิตต่างกัน เช่น การใช้รถเกี่ยวที่อาจจะมีการปนของข้าวอื่น ทำให้ข้าวที่ธนาคารฯ ได้กลับคืนมาเกิดปัญหา ธนาคารฯ ได้ใช้วิธีแก้ปัญหา คือ การนำไปขาย แล้วเก็บเป็นเงินสด หากในฤดูกาลต่อไปมีชาวบ้านมายืม ธนาคารฯ จะนำเงินส่วนนี้ไปซื้อเมล็ดพันธุ์มาให้ชาวบ้านยืม จากประเด็นคุณภาพข้าวต่างกัน จึงเป็นที่มาของความคิดต่อยอดที่ชาวบ้านต้องการผลิตเมล็ดพันธุ์ ส่วนหนึ่งเพื่อให้คุณภาพข้าวในชุมชนเหมือนกัน เวลามายืม-คืน จะได้ข้าวคุณภาพเดียวกัน ซึ่งคงจะต้องใช้เวลาในการดำเนินงานอีกหลายปี

นอกจากนี้ จากการศึกษาดำเนินงานของคณะกรรมการธนาคารข้าว พบว่า คณะกรรมการฯ มีวิธีการแก้ปัญหาเพื่อให้ธนาคารฯ สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ในช่วงการเพาะปลูกข้าวนาปรัง คณะกรรมการฯ ได้ประชุมกัน และได้มีมตินำเงินสดที่มีไปซื้อเมล็ดพันธุ์ข้าวมาขายในชุมชน

และชุมชนใกล้เคียง เพื่อให้ธนาคารฯ มีผลกำไร ประเด็นนี้เป็นวัตถุประสงค์ของธนาคารฯ เพราะปริมาณข้าวบริโภคยังคงมีให้สมาชิกยืมอย่างเพียงพอ ส่วนข้าวสำหรับการเพาะปลูก ต้องใช้วิธีนำเงินไปซื้อเมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพมาให้สมาชิกยืม และในส่วนประเด็นการซื้อข้าวจากเจ้าของแปลงทดลอง ก็เป็นข้อตกลงในชุมชนที่ให้ธนาคารฯ รับซื้อ โดยธนาคารฯ จะได้กำไรกำไรละ 3 บาท เพื่อนำเงินนี้มาใช้เป็นทุนสำหรับธนาคารฯ ต่อไป

(3) ส่วนของสมาชิกชุมชน ประโยชน์ในส่วนนี้ คือ สมาชิกที่ต้องการยืมข้าว สามารถใช้บริการของธนาคารข้าวชุมชนได้ เพราะเมล็ดพันธุ์ที่นำมาให้สมาชิกยืม ผ่านการตรวจสอบคุณภาพซึ่งสามารถนำมาใช้ในการเพาะปลูกได้ หรือหากสมาชิกไม่ยืม ก็อาจใช้วิธีซื้อจากธนาคารฯ ได้ สมาชิกจะสามารถซื้อในราคาที่ต่ำกว่าท้องตลาด ซึ่งจะทำให้ต้นทุนการเพาะปลูกลดลง

5.4 ศักยภาพของชุมชนบ้านหินปูน เพื่อสร้างเสริมการบริหารจัดการธนาคารข้าว เพื่อการลดต้นทุนในการผลิตข้าวของชุมชนบ้านหินปูน จากการประเมินสภาพแวดล้อม คือ ชุมชนบ้านหินปูนเป็นชุมชนขนาดเล็ก ชาวบ้านอยู่รวมกัน รู้จักกันทั้งหมดบ้าน เมื่อมีประเด็นปัญหาเกิดขึ้นหรือเมื่อจะมีการดำเนินกิจกรรมอะไร จะมีการเรียกประชุมหมู่บ้าน เพื่อปรึกษาหารือพูดคุยกันก่อนที่จะทำงาน และจากการสังเกตการณ์ ชาวบ้านมีความสามัคคีกัน มีจิตอาสา และมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งในการนำพาสมาชิกทำกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นการเสริมรายได้ให้เกิดขึ้นในครัวเรือน เช่น การตั้งธนาคารข้าว การทำปุ๋ยชีวภาพ ร้านค้าชุมชน กลุ่มเลี้ยงไก่โคราช เป็นต้น ซึ่งก่อให้เกิดผลประโยชน์ที่ได้รับร่วมกัน การดำเนินงานมีความโปร่งใสในกระบวนการ

ทำงาน และการทำบัญชีในชุมชน มีการชี้แจงและตรวจสอบได้ จึงสามารถทำกิจกรรมต่างๆ ได้ราบรื่น

นอกจากนี้ สิ่งที่พบจากการดำเนินงานวิจัย คือ ชุมชนมีกระบวนการตัดสินใจด้วยตัวเอง ทีมนักวิจัยหรือวิทยากรที่มาให้องค์ความรู้จะทำเพียงชี้นำบางอย่าง ทีมวิจัยชาวบ้านสามารถนำไปทำได้ และเกิดการเปลี่ยนแปลงกับชาวบ้านที่เข้าร่วมงานวิจัย เช่น เรื่องการนำเสนอความคิดเห็น จากเดิมที่ชาวบ้านไม่ค่อยกล้านำเสนอความคิดเห็นของตนต่อกลุ่ม แต่ปัจจุบันนี้ชาวบ้านกล้าเสนอความคิดเห็นมากขึ้น ทำให้เห็นพัฒนาการด้านความคิดของสมาชิก นอกจากนั้น ยังมีการเปลี่ยนแปลงเรื่องปริมาณการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน จากเดิมที่มีคนในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมเพียงไม่กี่คน แต่ปัจจุบันมีชาวบ้านประมาณร้อยละ 70 ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของธนาคารข้าว

ข้อเสนอแนะการวิจัยในอนาคต

1. การทำวิจัยในชุมชน ผู้วิจัยควรให้ความสำคัญประเด็นการเพิ่มรายได้ให้กับชาวบ้านในชุมชนร่วมด้วย เนื่องด้วยการแก้ปัญหาความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นนั้น จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้
2. ควรทำการศึกษาถึงตัวตนของชุมชน หากพบจุดแข็งของชุมชน ควรดึงจุดแข็งมาสร้างการพัฒนาให้โดดเด่นขึ้น
3. การสร้างโมเดลต้นแบบชุมชนขึ้นมาชุดหนึ่ง แล้วจะนำไปใช้กับชุมชนอื่นเลยนั้น อาจไม่เหมาะสม สิ่งสำคัญควรจะเป็นการศึกษาชุมชน แล้วประยุกต์ตามความเหมาะสมกับชุมชนนั้นๆ จึงจะทำให้เกิดผลสำเร็จ

บรรณานุกรม

- โครงการธนาคารข้าว. ม.ป.ป. จาก <https://web.ku.ac.th/king72/2539/kaset4.htm>. สืบค้นเมื่อ 28 กันยายน 2558.
- ชาญวิทย์ แก้วเจริญกุล. 2555. การวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนจากการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ 105 ของเกษตรกรผู้จัดทำแปลงขยายพันธุ์ข้าว ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุรินทร์ ในปีการผลิต 2551/52 - 2554/55. รายงานผลงานวิจัยและบทความทางวิชาการประจำปี 2555 ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุรินทร์ จาก <http://srn-rsc.ricethailand.go.th/image/article-55-04.pdf> สืบค้นเมื่อ 28 กันยายน 2558.
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. ม.ป.ป. ความหมายและขอบเขตของรัฐประศาสนศาสตร์. จาก <http://mgmtsci.stou.ac.th/downloads/%E0%B8%84%E0%B8%A7%E0%B8%B2%E0%B8%A1%E0%B8%AB%E0%B8%A1%E0%B8%B2%E0%B8%A2%E0%B9%81%E0%B8%A5%E0%B8%B0%E0%B8%82%E0%B8%AD%E0%B8%9A%E0%B9%80%E0%B8%82%E0%B8%95%E0%B8%82%E0%B8%AD%E0%B8%87%E0%B8%A3%E0%B8%9B%E0%B8%AA.pdf>. สืบค้นเมื่อ 28 กันยายน 2558.
- เศรษฐกิจพอเพียง. ม.ป.ป. หลักแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง. จาก <http://www.eto.ku.ac.th/s-e/main-th.html>. สืบค้นเมื่อ 28 กันยายน 2558.
- สำราญ ศรีทรัพย์. ประธานธนาคารข้าวบ้านหินปูน บ้านหินปูน ตำบลเขาใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม. สัมภาษณ์เมื่อ 10 มกราคม 2556.